

Projekt z dnia 23 maja 2014 r.

**Program ochrony
i zrównoważonego użytkowania
różnorodności biologicznej**

oraz

Plan działań na lata 2014-2020

Spis treści:

I. WSTĘP	3
II. UWARUNKOWANIA REALIZACJI PROGRAMU.....	4
1. Uwarunkowania globalne	4
2. Uwarunkowania unijne	8
3. Uwarunkowania krajowe.....	9
III. DIAGNOZA OBECNEJ SYTUACJI.....	11
IV. GŁÓWNE ZAGROŻENIA.....	18
V. TRENDY I WIZJA 2020	21
VI. CELE PROGRAMU.....	24
1. Cel nadrzędny	24
2. Cele strategiczne i cele operacyjne	24
VII. REALIZACJA PROGRAMU	25
1. Podmioty odpowiedzialne i uczestniczące w realizacji programu.....	25
2. Instrumenty realizacji programu.....	26
3. Wskaźniki ewaluacyjne programu.....	27
4. Mechanizm okresowego przeglądu oraz weryfikacji celów	27
VIII. PLAN DZIAŁAŃ NA LATA 2014-2020.....	28
1. Cel strategiczny A	28
2. Cel strategiczny B.....	31
3. Cel strategiczny C	38
4. Cel strategiczny D	43
5. Cel strategiczny E	51
6. Cel strategiczny F.....	54
7. Cel strategiczny G.....	57
8. Cel strategiczny H	59
9. Cele operacyjne przyporządkowane celom AICHI	62
10. Cele operacyjne przyporządkowane celom strategii UE.....	63
IX. INDEKS SKRÓTÓW STOSOWANYCH W PROGRAMIE.....	64

I. WSTĘP

Zgodnie z Konwencją o różnorodności biologicznej, przyjętą w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r., różnorodność biologiczna to zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi w ekosystemach lądowych, morskich i słodkowodnych oraz w zespołach ekologicznych, których są częścią. Dotyczy ona różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz różnorodności ekosystemów. Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych oraz zasadami prawa międzynarodowego, państwa mają suwerenne prawo wykorzystywania swoich własnych zasobów zgodnie z własną polityką w zakresie środowiska oraz ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, że działalność w ramach ich jurysdykcji lub kontroli nie powoduje szkody w środowisku innych państw lub na obszarach znajdujących się poza jurysdykcją krajową.

Wg Konwencji, każda umawiająca się strona, w miarę możliwości i potrzeb:

- (a) włącza problematykę ochrony i zrównoważonego użytkowania zasobów biologicznych w proces podejmowania decyzji na szczeblu krajowym;
- (b) stosuje środki dotyczące wykorzystania zasobów biologicznych w celu uniknięcia lub zmniejszenia negatywnego wpływu na różnorodność biologiczną;
- (c) chroni i zachęca do zwyczajowego wykorzystywania zasobów biologicznych, zgodnie z tradycyjnymi praktykami kulturowymi, które odpowiadają wymogom ochrony i zrównoważonego użytkowania;
- (d) udziela pomocy społecznościom lokalnym w opracowywaniu i stosowaniu działań naprawczych na obszarach zdegradowanych, gdzie różnorodność biologiczna została zmniejszona,
- (e) zachęca do współpracy pomiędzy swoimi organami rządowymi a swoim sektorem prywatnym w opracowywaniu metod sprzyjających zrównoważonemu użytkowaniu zasobów biologicznych.

Zgodnie z art. 6 Konwencji o różnorodności biologicznej, strony Konwencji powinny opracować zgodnie ze swoimi szczególnymi warunkami i możliwościami krajowe strategie, plany lub programy dotyczące ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej. Niniejszy dokument stanowi kontynuację Krajowej strategii ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz Programu działań na lata 2007-2013, jak również analogicznego dokumentu, obejmującego lata 2003-2006.

Celem nadrzędnym Programu jest poprawa stanu różnorodności biologicznej i pełniejsze powiązanie jej ochrony z rozwojem społeczno-gospodarczym kraju. Ten cel, jak również cele strategiczne oraz zadania zawarte w Planie działań, są rezultatem dyskusji i konsultacji przeprowadzonych z przedstawicielami środowisk zainteresowanych instytucjonalnie zobowiązaniami wynikającymi z Programu.

II. UWARUNKOWANIA REALIZACJI PROGRAMU

1. Uwarunkowania globalne

Temat ochrony i zrównoważonego użytkowania całego dziedzictwa przyrodniczego był głównym punktem obrad podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska i Rozwoju odbywającej się w dniach 3-14 czerwca 1992 r. (tzw. Szczyt Ziemi) w Rio de Janeiro w Brazylii. Przyjęto wówczas i podpisano Konwencję o różnorodności biologicznej (CBD). W 1996 r. Polska ratyfikowała ten dokument i przyjęła na siebie wszystkie zobowiązania wynikające z jej zapisów (Dz. U. 2002 nr 184 poz. 1532). Podczas Szczytu Ziemi została również podpisana Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (Konwencja Klimatyczna), ratyfikowana w 1994 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 53, poz. 238) oraz Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zwalczania pustynnienia w państwach dotkniętych poważnymi suszami i/lub pustynnieniem, zwłaszcza w Afryce (Dz. U. z 2002 r. Nr 185, poz. 1538).

Do Konwencji CBD zostały przyjęte dwa protokoły, uszczegóławiające jej postanowienia:

- w odniesieniu do transgranicznego przemieszczania żywych zmodyfikowanych genetycznie organizmów - Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej, ratyfikowany w 2003 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 216, poz. 2201),
- w odniesieniu do dzielenia się korzyściami z wykorzystania zasobów genetycznych - Protokół z Nagoi do Konwencji o różnorodności biologicznej dotyczący dostępu do zasobów genetycznych oraz uczciwego i sprawiedliwego podziału korzyści wynikających z ich wykorzystania, podpisany przez stronę polską 20.09.2011.

Podczas obrad Dziesiątego Posiedzenia Konferencji Stron CBD w 2010 r. w Japonii przyjęto nową globalną strategię różnorodności biologicznej na lata 2011-2020, z wizją do roku 2050 oraz następującymi celami (tzw. celami Aichi):

Cel A Zlikwidowanie przyczyn utraty bioróżnorodności poprzez włączenie działań na rzecz ochrony przyrody w programy rozwoju gospodarki kraju we wszystkich sektorach, tak na szczeblu rządowym, jak i na poziomie społeczeństwa.

1. Najpóźniej do roku 2020 ludzie będą świadomi wartości różnorodności biologicznej oraz kroków, jakie mogą podjąć dla jej ochrony i użytkowania w sposób zrównoważony.
2. Najpóźniej do roku 2020 wartości różnorodności biologicznej będą włączone do krajowych i lokalnych strategii rozwoju i ograniczania ubóstwa oraz procesów planowania, a także, jeżeli to właściwe, będą włączone do krajowego systemu rachunkowego i systemu raportowania.
3. Najpóźniej do roku 2020 szkodliwe dla różnorodności biologicznej bodźce ekonomiczne, w tym subsydia, zostaną wyeliminowane, stopniowo wycofane lub zreformowane w celu zminimalizowania lub uniknięcia negatywnego wpływu, a pozytywne bodźce dla ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej zostaną opracowane i zastosowane, zgodnie i w harmonii z Konwencją i innymi stosownymi zobowiązaniami międzynarodowymi.

4. Najpóźniej do roku 2020 rządy, biznes i inne zainteresowane podmioty na wszystkich szczeblach podejmą kroki na rzecz opracowania lub wdrożenia planów zrównoważonej produkcji i konsumpcji, a także utrzymania wykorzystywania zasobów przyrodniczych w obrębie bezpiecznych limitów ekologicznych.

Cel B Ograniczenie bezpośrednich presji na bioróżnorodność oraz promowanie trwałego i zrównoważonego użytkowania.

5. Do roku 2020 stopień utraty wszystkich siedlisk naturalnych, wraz z lasami, zostanie co najmniej zmniejszony o połowę, a tam gdzie to możliwe ograniczony prawie do zera, a degradacja i fragmentacja siedlisk zostanie znacznie zredukowana.
6. Do roku 2020 wszystkie zasoby ryb i bezkręgowców oraz rośliny wodne będą zarządzane i pozyskiwane w sposób zrównoważony i legalny, z zastosowaniem podejścia ekosystemowego, tak by uniknąć przelowienia oraz ustanowić plany i środki naprawcze dla wszystkich wyczerpanych zasobów. Rybołówstwo nie będzie miało znaczącego negatywnego wpływu na zagrożone gatunki i wrażliwe ekosystemy, a jego wpływ na zasoby, gatunki i ekosystemy pozostanie w obrębie bezpiecznych limitów ekologicznych.
7. Do roku 2020 obszary w użytkowaniu rolniczym, akwakulturowym i leśnym będą zarządzane w sposób zrównoważony, zapewniając ochronę różnorodności biologicznej.
8. Do roku 2020 zanieczyszczenia, łącznie z tymi z nadmiaru substancji odżywczych, zostaną sprowadzone do poziomu nieszkodliwego dla funkcji ekosystemów i różnorodności biologicznej.
9. Do roku 2020 inwazyjne gatunki obce i ich drogi przemieszczania zostaną określone i spriorytetyzowane, priorytetowe gatunki będą kontrolowane lub likwidowane, a środki radzenia sobie z ich drogami przemieszczania się, w celu zapobiegania ich wprowadzaniu i osiedlaniu się, zostaną wdrożone.
10. Do roku 2015 wielorakie antropogeniczne oddziaływania na rafy koralowe oraz inne ekosystemy narażone na oddziaływanie zmian klimatu lub zakwaszenie oceanów zostaną zminimalizowane, tak by zachować ich integralność i funkcjonalność.

Cel C Poprawa stanu ochrony bioróżnorodności poprzez zachowanie różnorodności genetycznej na poziomie genów, gatunków i ekosystemów:

11. Do roku 2020 co najmniej 17 % obszarów lądowych i wód śródlądowych oraz 10% obszarów morskich i przybrzeżnych, zwłaszcza obszarów o szczególnym znaczeniu dla różnorodności biologicznej i usług ekosystemowych, będą chronione poprzez skuteczny i odpowiednio zarządzany, ekologicznie reprezentatywny i dobrze ze sobą połączony system obszarów chronionych lub inne skuteczne środki ochrony obszarowej, zintegrowany z otaczającymi je obszarami lądowymi i morskimi.
12. Do roku 2020 zapobiegnie się wyginięciu znanych gatunków zagrożonych, a ich status ochrony, zwłaszcza gatunków najbardziej zmniejszających swoją liczebność, zostanie polepszony i zrównoważony.
13. Do roku 2020 różnorodność genetyczna roślin uprawnych i zwierząt hodowlanych oraz domowych, jak ich dzikich krewniaków, łącznie z innymi gatunkami o znaczeniu społeczno-ekonomicznym i kulturowym, zostanie utrzymana oraz zostaną opracowane

i wdrożone strategie zminimalizowania erozji genetycznej i zabezpieczenia ich różnorodności genetycznej.

Cel D Zwiększenie możliwości powszechnego wykorzystania pożytków wynikających z bioróżnorodności oraz funkcji, jakie spełniają ekosystemy.

14. Do roku 2020 ekosystemy, które dostarczają niezbędnych usług, łącznie z usługami związanymi z wodą, oraz te które wpływają na zdrowie, warunki życia i dobrobyt, są odtworzone i zabezpieczone, biorąc pod uwagę potrzeby kobiet, społeczności rdzennych i lokalnych oraz biednych i bezbronnych.
15. Do roku 2020 odporność ekosystemów i wkład różnorodności biologicznej w pochłanianie węgla zostaną wzmocnione poprzez ochronę i odtwarzanie, łącznie z odtworzeniem co najmniej 15% ekosystemów zdegradowanych, przyczyniając się w ten sposób do łagodzenia i przystosowywania się do zmian klimatu oraz przeciwdziałania pustynnieniu.
16. Do roku 2015 Protokół z Nagoi dotyczący dostępu do zasobów genetycznych oraz uczciwego i sprawiedliwego podziału korzyści wynikających z ich wykorzystania wejdzie w życie i będzie funkcjonował zgodnie z krajowym prawodawstwem.

Cel E Poprawa możliwości wprowadzania w życie zapisów Konwencji poprzez wdrażanie procesów planowania z udziałem różnych partnerów, odpowiednie zarządzanie wynikami badań naukowych i wzmocnienie potencjału instytucjonalnego.

17. Do roku 2015 każda Strona opracuje i przyjmie jako dokument polityczny, oraz rozpocznie wdrażanie, skutecznej, angażującej, znowelizowanej krajowej strategii różnorodności biologicznej wraz z planem działań.
18. Do roku 2020 tradycyjna wiedza, innowacje i praktyki społeczności rdzennych i lokalnych, odpowiednie dla ochrony i tradycyjnego użytkowania różnorodności biologicznej, oraz tradycyjnego użytkowania zasobów biologicznych, zostaną poszanowane, zgodnie z krajowym prawodawstwem i odpowiednimi zobowiązaniami międzynarodowymi, oraz zostaną w pełni włączone i odzwierciedlone we wdrażaniu Konwencji, z pełnym i skutecznym uczestnictwem społeczności rdzennych i lokalnych na wszystkich stosownych poziomach.
19. Do roku 2020 wiedza, podstawa naukowa i technologie stosowne dla różnorodności biologicznej, jej wartości, funkcje, stan i kierunki zmian, a także konsekwencje jej utraty, są ulepszone, szeroko rozpowszechniane i przenoszone, oraz zastosowywane.
20. Najpóźniej do roku 2020 mobilizacja środków finansowych dla skutecznego wdrażania Planu Strategicznego dla Różnorodności Biologicznej na lata 2011-2020, ze wszystkich źródeł i zgodnie ze skonsolidowanym i uzgodnionym procesem w ramach Strategii Mobilizacji Środków, zostanie znacząco zwiększona w stosunku do poziomu obecnego. Cel ten będzie przedmiotem zmian uwarunkowanych ocenami potrzeb finansowych, przeprowadzonych i przedstawionych w raportach przez Strony.

Oprócz wspomnianej powyżej Konwencji o różnorodności biologicznej, Polska przyjęła na siebie również zobowiązania wynikające z szeregu innych konwencji i porozumień

międzynarodowych wpisujących się w szeroko pojętą politykę ochrony środowiska. Do najważniejszych z nich należą:

- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, ratyfikowana w 2006 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 96, poz. 634),
 - Międzynarodowy traktat o zasobach genetycznych roślin dla wyżywienia i rolnictwa (przyjęty na trzydziestej pierwszej sesji Konferencji FAO), ratyfikowany w 2004 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 159 poz. 1128),
 - Europejska Konwencja Krajobrazowa, ratyfikowana w 2004 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98),
 - Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska (Konwencja z Aarhus), ratyfikowana w 2001 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78 poz. 706),
 - Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego (Konwencja Helsińska), ratyfikowana w 1999 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 28, poz. 346),
 - Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt (Konwencja Bońska), ratyfikowana w 1995 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 2, poz. 17), w ramach której podpisano siedem porozumień, z których Polska jest stroną dwóch:
 - Porozumienie o ochronie nietoperzy w Europie (EUROBATS), przystąpienie w 1996 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 96, poz. 1112),
 - Porozumienie o ochronie małych waleni Bałtyku i Morza Północnego (ASCOBANS), przystąpienie w 1996 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 96, poz. 1108).
- Oprócz wspomnianych powyżej porozumień, pod auspicjami Konwencji zawierane są także tzw. umowy o współpracy (Memorandum of Understanding), które dotyczą pojedynczych gatunków. Polska jest stroną memorandum dotyczącego ochrony wodniczki (*Acrocephalus paludicola*),
- Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych (Konwencja Berneńska), ratyfikowana w 1995 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 58, poz. 263),
 - Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (Konwencja Waszyngtońska), ratyfikowana w 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 27, poz. 112),
 - Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego (Konwencja Ramsarska), ratyfikowana w 1978 r. (Dz. U. z 1978 r. Nr 7, poz. 24),
 - Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Konwencja Paryska), ratyfikowana w 1976 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190),
 - Międzynarodowa Konwencja o uregulowaniu połowów wielorybów (ICRW) sporządzona w Waszyngtonie dnia 2 grudnia 1946 r., ratyfikowana w 2009 r. (Dz. U. Nr 143 poz. 1165 z dnia 3 września 2009 r.).

2. Uwarunkowania unijne

W maju 2011 r. Komisja Europejska opublikowała dokument: Nasze ubezpieczenie na życie i nasz kapitał naturalny - unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r. Celem przewodnim tego dokumentu jest powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemów w UE do 2020 r. oraz przywrócenie ich w możliwie największym stopniu, a także zwiększenie wkładu UE w zapobieganie utracie różnorodności biologicznej na świecie. Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2014-2020 stanowi wkład Polski w wypełnienie celu przewodniego tego dokumentu.

Unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r. obejmuje sześć wzajemnie uzupełniających się celów:

- Cel 1: Pełne wdrożenie Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej,
- Cel 2: Utrzymanie i odbudowa ekosystemów i ich funkcji,
- Cel 3: Zwiększenie wkładu rolnictwa i leśnictwa w utrzymanie i wzmocnienie różnorodności biologicznej,
- Cel 4: Zapewnienie zrównoważonego wykorzystania zasobów rybnych,
- Cel 5: Zwalczanie inwazyjnych gatunków obcych,
- Cel 6: Pomoc na rzecz zapobiegania utracie światowej różnorodności biologicznej.

Ponadto istotnym uwarunkowaniem wdrażania Programu są dyrektywy unijne, których postanowienia transponowane są do prawodawstwa krajowego. Należą do nich m.in.:

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (PL 26.1.2010 Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 20/7);
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa) (Dz. U. UE L 206 z 22.07.1992, str. 7-50; Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 2, str. 102–145);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/18/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zamierzonego uwalniania do środowiska organizmów zmodyfikowanych genetycznie i uchylająca dyrektywę Rady 90/220/EWG (Dz. U. UE L 106 z 17.04.2001, str. 1-38; Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 6, str. 77–114);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej (ramowa dyrektywa wodna) (Dz. U. UE L 327 z 22.12.2000, str. 1-72, Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 5, str. 275–346);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/35/WE z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu (Dz. U. UE L 143 z 30.04.2004, str. 56-74; Polskie wydanie specjalne: Rozdział 15, Tom 8, str. 357-375);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z dnia 17 czerwca 2008 r. ustanawiająca ramy działań Wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego

(dyrektywa ramowa w sprawie strategii morskiej) (Dz. U. UE L 164 z 25.06.2008, str. 19-40);

3. Uwarunkowania krajowe

Do uwarunkowań wewnętrznych, wpływających na kształt Programu należą obowiązujące krajowe akty prawne oraz uchwalone polityki i strategie. Wymóg zachowania różnorodności biologicznej został uwzględniony w **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej** uchwalonej w dniu 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe. Precyzuje to artykuł 5 ustawy zasadniczej: Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju¹. Konstytucja RP w artykule 74 wyraźnie wskazuje, że rolą władz publicznych jest prowadzenie polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom. Zobowiązanie to zostało doprecyzowane w kolejnych edycjach Polityki ekologicznej państwa, przyjmowanych przez Radę Ministrów pod koniec XX u na początku XXI w. Zalecenia i wskazania dotyczące ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej, zawierają następujące dokumenty o charakterze strategicznym:

Polityka leśna państwa, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 kwietnia 1997 r., w którym zakłada się zapewnienie trwałości lasów wraz z ich wielofunkcyjnością, poprzez powiększanie zasobów leśnych kraju i ich kompleksową ochronę oraz reorientację zarządzania lasami oraz wyznaczenie kompleksu działań kształtujących stosunek człowieka do lasu, zmierzających do zachowania w zmieniającej się rzeczywistości przyrodniczej i społeczno-gospodarczej warunków do trwałej w nieograniczonej perspektywie czasowej wielofunkcyjności lasów, ich wszechstronnej użyteczności ochrony oraz roli w kształtowaniu środowiska przyrodniczego zgodnie z obecnymi i przyszłymi oczekiwaniami społeczeństwa.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r., weszła w życie 02.03.2013 r. (M.P. 2013 poz. 121). Wyznaczono w niej trzy obszary strategiczne: konkurencyjność i innowacyjność gospodarki (modernizacja), równoważenie potencjału rozwojowego regionów Polski (dyfuzja), efektywność i sprawność państwa (efektywność). W części pierwszej wymieniono „Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko” jako jeden z celów strategicznych oraz sformułowano działania, które zostały zestawione pod wspólnym tytułem *Zwiększenie poziomu ochrony środowiska*, w tym:

- wprowadzenie monitorowania i ochrony różnorodności biologicznej i przeciwdziałania fragmentacji ekosystemów;
- ustanowienie narzędzi finansowania różnorodności biologicznej (w tym podnoszenia świadomości ekologicznej obywateli);
- opracowanie oraz wdrożenie strategicznego planu adaptacji do zmian klimatu.

¹ Konstytucja RP, <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, Rozdział I, Artykuł 5.

Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Strategia Rozwoju Kraju 2020 przyjęta Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., weszła w życie 22.11.2012 r. (M.P. 2012 poz. 882). Strategia wskazuje, iż osiągnięcie zrównoważonego rozwoju poprzez harmonijne połączenie wzrostu gospodarczego z wymogami ochrony środowiska stanowić będzie dla Polski w najbliższym dziesięcioleciu jedno z głównych wyzwań rozwojowych². Problematyka różnorodności biologicznej została poruszona w tej strategii przy omawianiu takich tematów jak racjonalne gospodarowanie zasobami oraz adaptacja do zmian klimatu. Według strategii należy usprawnić system prawno-instytucjonalny w celu lepszej ochrony cennych przyrodniczo obszarów i gatunków oraz dążyć do zrównoważenia poziomu różnorodności biologicznej. Ważne jest również dostosowanie zagrożonych sektorów i obszarów, takich jak rolnictwo i leśnictwo, zasoby wodne i gospodarka wodna, różnorodność biologiczna i ekosystemy, strefa wybrzeża i gospodarka morska, transport, energetyka i górnictwo, budownictwo, obszary wielkomiejskie, gospodarka przestrzenna, społeczności lokalne do nowych warunków i zjawisk klimatycznych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., weszła w życie 27.04.2012 r. (M.P. 2012 poz. 252). Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski przedstawiona w tej koncepcji opiera się na pięciu cechach polskiej przestrzeni: konkurencyjności i innowacyjności, bogactwie i różnorodności biologicznej, bezpieczeństwie, spójności wewnętrznej oraz ładzie przestrzennym.

Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 (SPA 2020) - dokument przyjęty przez Radę Ministrów 26 października 2013 roku, którego głównym celem jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa w warunkach zmian klimatu. Opracowanie SPA 2020 wpisuje się w działania na rzecz osiągnięcia celu nadrzędnego Białej Księgi oraz unijnej strategii adaptacji do zmian klimatu, jakim jest poprawa odporności państw członkowskich na aktualne i oczekiwane zmiany klimatu, w tym lepsze przygotowanie do ekstremalnych zjawisk klimatycznych i pogodowych oraz redukcja kosztów społeczno-ekonomicznych z tym związanych.

Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku) przyjęta Uchwałą Nr 6 Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2013 r. weszła w życie 14.02.2013 r. (M.P. 2013 poz. 75). Strategia zawiera dwa cele strategiczne oraz pięć celów szczegółowych, w tym cel szczegółowy nr 4: ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko. Zrównoważonemu rozwojowi transportu musi towarzyszyć ochrona środowiska naturalnego, w tym konieczność zachowania różnorodności biologicznej i swobodnej migracji gatunków.

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 przyjęta Uchwałą Nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. weszła w życie 09.11.2012 r. (M.P.

² Strategii Rozwoju Kraju 2020, <http://www.monitorpolski.gov.pl/mp/2012/882/1>, s. 90.

2012 poz. 839). W strategii określono cel główny wraz z pięcioma celami szczegółowymi i odpowiednimi priorytetami, m.in. ochroną środowiska naturalnego w sektorze rolniczym i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2010 r. została ogłoszona 20.05.2011 r. (M.P. 2011 Nr 36 poz. 423). W dokumencie podkreślono, że dążenie do osiągnięcia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju powinno odbywać się z poszanowaniem wymogów ochrony środowiska, przy racjonalnym wykorzystywaniu zasobów środowiska oraz utrzymaniu wysokiego poziomu różnorodności biologicznej.

Priorytetowe Ramy Działań - (ang. Prioritised Action Framework, w skrócie PAF) jest to dokument stanowiący narzędzie strategicznego planowania, które ma na celu identyfikację priorytetów w zakresie finansowania działań warunkujących osiągnięcie celów sieci Natura 2000 do 2020 r., uwzględniając różne dostępne fundusze unijne i krajowe perspektywy finansowej 2014-2020 (http://www.mos.gov.pl/artukul/5343_natura_2000/21048_natura_2000.html).

Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r. (BEiŚ) przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2014 r. Głównym celem strategii jest zapewnienie wysokiej jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń z uwzględnieniem ochrony środowiska oraz stworzenie warunków do rozwoju nowoczesnego, niskoemisyjnego sektora energetycznego. Dokument określa m.in. kluczowe reformy i niezbędne działania, które powinny zostać podjęte w perspektywie do 2020 roku w obszarze energii i środowiska. W obszarze środowiska strategia ma zapewnić m.in. zrównoważone wykorzystanie zasobów kopalin, racjonalne gospodarowanie odpadami oraz ochronę różnorodności biologicznej (<http://bip.mg.gov.pl/node/19680>).

III. DIAGNOZA OBECNEJ SYTUACJI

Bogactwo różnorodności biologicznej Polski wynika z różnorodności krain geograficznych: górskich, nizinnych, nadmorskich i morskich. Sprzyja mu także położenie kraju na pograniczu klimatów - atlantyckiego i kontynentalnego. Przyroda polska łączy w sobie cechy przyrody całej Europy, przy czym charakterystyczne jest dla niej występowanie wielu gatunków na granicy zasięgu. Decyduje to o znacznej wrażliwości różnorodności biologicznej Polski na zmiany klimatyczne. Nad Polską krzyżują się liczne szlaki międzykontynentalnych i europejskich przelotów ptaków oraz europejskich przelotów nietoperzy.

Liczba gatunków zarejestrowanych w Polsce kształtuje się na poziomie 60 000, w tym m.in.: 1 152 gatunków pierwotniaków, 3 630 gatunków grzybów, 12 850 gatunków glonów, 2 415 gatunków roślin nasiennych, 35 368 gatunków fauny. Zespołów roślinnych wyróżniono w Polsce 485, z czego 12% można uznać za endemiczne, a 61% za naturalne³.

³ Stan środowiska w Polsce na tle celów i priorytetów Unii Europejskiej. Raport wskaźnikowy 2004. Inspekcja

Gromada ssaków reprezentowana jest w Polsce przez 105 gatunków należących do 8 rzędów, przy czym najbogatsze w gatunki są rzędy gryzoni – 38 gatunków i podgatunków oraz nietoperzy – 25 gatunków. Plazy i gady w faunie Polski, podobnie jak i w skali całego kontynentu europejskiego, są skromnie reprezentowane. Na terytorium kraju występuje 18 gatunków płazów i 9 gatunków gadów. Liczebności populacji najbardziej znanych krajowych gatunków zwierząt chronionych wynoszą: niedźwiedź brunatny - 158, wilk – 1 050, ryś - 309, żubr – 1 204, kozica - 290, bóbr – 88 974, głuszec - 451, cietrzew – 567 osobników⁴. Liczebność morświna ocenia się w skali całego Bałtyku na mniej niż 100 osobników.

W ostatnich dwóch dekadach, a zwłaszcza po roku 2004, wiedza o stanie naszej fauny i flory uległa dużej poprawie. Zaczęto gromadzić w komputerowych bazach danych wyniki obserwacji terenowych dotyczących rozmieszczenia gatunków. Od dawna, choć w różnym zakresie, prowadzony jest monitoring zbiorowisk roślinnych i gatunków w parkach narodowych. Od roku 1989 prowadzi się monitoring lasów, a także monitoringi prowadzone w programach jednostkowych, dotyczące np. żubra, susła perłkowanego i moregowanego, wilka, rysia, warzuchy polskiej, schronień nietoperzy. Obowiązek prowadzenia monitoringu nakłada ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Zgodnie z art. 112 ust. 1 ww. ustawy w ramach państwowego monitoringu środowiska prowadzi się monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Od 2006 roku prowadzone są, na zlecenie i pod kontrolą Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, prace w ramach monitoringu przyrodniczego, którym objęte są głównie gatunki i siedliska z dyrektywy siedliskowej oraz monitoring ptaków, w tym obszarów specjalnej ochrony ptaków.

Ponadto w 2007 r. przeprowadzono na szeroką skalę inwentaryzację gatunków i siedlisk Natura 2000 na terenie Lasów Państwowych. W 2008 r. prowadzono, zlecone przez Ministerstwo Środowiska, prace inwentaryzacyjne na potrzeby uzupełniania sieci Natura 2000. Opracowane zostały projekty ochrony (w tym restytucji) wybranych gatunków. Duże znaczenie dla poprawy stanu wiedzy o wielu gatunkach i siedliskach ma realizacja zobowiązań nakreślonych w dyrektywie siedliskowej, w tym monitoringu i określania co 6 lat stanu ochrony gatunków i siedlisk, uznanych za zagrożone przynajmniej w części krajów Wspólnoty (w przypadku siedlisk przyrodniczych - także tych, które uznano za reprezentatywne dla wyróżnionych regionów biogeograficznych).

Ocenę ogólną stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków w regionach biogeograficznych Polski, wymienianych w załącznikach dyrektyw UE – siedliskowej i ptasiej - przedstawiono w poniższej tabeli⁵:

Stan ochrony wg kategorii	Stan ochrony w % liczby badanych obiektów							
	Region kontynentalny			Region alpejski			Region bałtycki	
	Siedliska przyrodnicze	Rośliny	Zwierzęta	Siedliska przyrodnicze	Rośliny	Zwierzęta	Siedliska przyrodnicze	Zwierzęta
FV	10	22	30	39	60	32	0	0
U1	54	53	41	49	35	21	0	14

Ochrony Środowiska.

⁴ GUS. Ochrona środowiska 2013.

⁵ Dane Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, 2013.

U2	28	25	12	10	5	9	0	86
XX	8	0	17	2	0	38	100	0

Skróty oznaczają: FV - stan właściwy, U1 - stan niezadowalający, U2 - stan zły, XX - stan nierozpoznany

Zwraca uwagę znaczny udział właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków w regionie gór i pogórzy. We właściwym stanie ochrony jest także ok. 1/3 gatunków zwierząt w regionie kontynentalnym. To dużo, biorąc pod uwagę, że są to gatunki uznane w Europie za mniej lub bardziej zagrożone. Zły stan ochrony zwierząt zaznacza się najwyraźniej w regionie bałtyckim.

Dzięki zebraniu dużej liczby danych terenowych w okresie ostatnich 6 lat, dane z roku 2013 zawierają dużo więcej i bardziej aktualnych informacji. Odkrycie nowych stanowisk (spowodowane intensyfikacją prac badawczych) pokazało, że stan zasięgu i populacji pewnych gatunków jest lepszy niż myślano jeszcze kilka lat temu. Stan gatunków o bardzo ograniczonym obszarze występowania i małych populacjach, ale stabilnych, utrzymujących się od wielu lat, może być określony jako właściwy, pomimo wysokiej kategorii zagrożenia IUCN. Jak wynika z prowadzonego monitoringu, pewne gatunki, w świetle aktualnej wiedzy nie wydają się dziś tak silnie zagrożone, jak wskazywały na to wcześniejsze dane. I na odwrót, zagrożenie pewnych gatunków jest większe niż wskazywałyby na to kategorie przypisane im na czerwonej liście (np. szlaczkoń szafraniec, chomik europejski, morświn). Pomimo ewidentnej poprawy, wiedza o ważnych składnikach bioróżnorodności kraju jest wciąż niedostateczna. Nadal są gatunki, co do których nie ma pewności, czy jeszcze występują (gatunki b. rzadkie, gatunki o skrytym trybie życia, których obecność jest trudna do wykrycia). Aktualne rozmieszczenie znacznej części gatunków jest wciąż nie do końca poznane. Dotyczy to zwłaszcza bezkręgowców (chrząszcze, mięczaki), ale też i niektórych kręgowców (ryby, nietoperze). Wśród roślin są gatunki o stosunkowo dużej liczbie znanych stanowisk, z których wiele nie zostało potwierdzonych od lat. Obserwacje wskazują na zanik znacznej ich części (np. leniec bezpodkwiatkowy, sasanka otwarta, arnika górską)⁶.

Relatywnie duży udział w powierzchni kraju mają obszary prawnie chronione, przy czym status i związane z nim wymogi ochrony są bardzo zróżnicowane. W Polsce utworzono 23 parki narodowe, zajmujące ok. 1% powierzchni kraju, przy czym 22,7% powierzchni parków zajmują obszary ochrony ścisłej. W Polsce utworzono ponadto 1 481 rezerwatów przyrody (0,5% pow. kraju). Pozostałe, obszarowe i indywidualne formy ochrony przyrody to: 122 parki krajobrazowe (8,1% pow. kraju), 385 obszarów chronionego krajobrazu (22,4% pow. kraju), 328 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (0,3% pow. kraju), 7 032 użytków ekologicznych (0,2% pow. kraju), 161 stanowisk dokumentacyjnych, 36 318 pomników przyrody.

Wśród rezerwatów znajdują się 722 rezerwaty leśne, 183 torfowiskowych, 169 florystycznych, 141 faunistycznych, 108 krajobrazowych, 72 rezerwaty przyrody nieożywionej, 45 wodnych, 33 stepowe i 4 słonoroślów⁷.

⁶ Makomaska-Juchiewicz M. i Perzanowska J. 2013. Inwentaryzacja i waloryzacja gatunków i ich siedlisk na terenie kraju - stan wiedzy i perspektywy ochrony. IOP Kraków.

⁷ GUS. Ochrona środowiska 2013.

Krajowa sieć Natura 2000 obejmuje 145 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) (16% pow. ogólnej kraju⁸) i 845 specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) (11 % pow. ogólnej kraju). Siedem obszarów „siedliskowych” SOO ma jednocześnie status obszarów „ptasich” OSO. W sumie więc w Polsce znajduje się 983 obszarów Natura 2000, utworzonych zgodnie z wymogami ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków wynikającymi z dyrektyw przyrodniczych UE. Udział obszarów sieci Natura 2000 w stosunku do powierzchni kraju sytuuje Polskę na 11. miejscu wśród państw Unii Europejskiej.

10 obiektów w Polsce ma status rezerwatów biosfery, a 13 obiektów to obszary wodno-błotne o międzynarodowym znaczeniu (obszary Ramsar), wyznaczone na podstawie „Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego”.

Białowiecki Park Narodowy – jako jedyny polski obiekt przyrodniczy – znajduje się na liście światowego dziedzictwa ludzkości UNESCO.

Ochronę *ex situ* realizują w Polsce przede wszystkim ogrody zoologiczne, ogrody botaniczne oraz banki genów. W Polsce znajdują się 24 ogrody zoologiczne. Status ogrodu botanicznego ma 38 ogrodów, w tym arboreta. Powiększa się liczba różnorodnych banków genów. Banki genów są wyspecjalizowanymi instytucjami, których zadaniem jest zachowanie oraz udostępnianie zasobów genowych. Największy bank genów w Polsce znajduje się w Ogrodzie Botanicznym PAN w Powsinie. Krajowe banki genów utrzymują m.in. łącznie ponad 70 tysięcy genotypów o znaczeniu użytkowym, w tym próbki nasion zdeponowane w przechowalni długoterminowej Krajowego Centrum Roślinnych Zasobów Genowych IHAR. Różne kolekcje znajdują się w zbiorach instytutów, stacji hodowli oraz wyższych uczelni.

Diagnostując stan różnorodności biologicznej odnośnie różnych sposobów użytkowania przestrzeni kraju, należy zacząć od dominujących powierzchniowo obszarów wiejskich. Główną ostoją ich różnorodności biologicznej są łąki i pastwiska. Użytki rolne zajmują w Polsce powierzchnię 18 825 tys. ha, co stanowi 60,3% powierzchni kraju. Trwałe użytki zielone zajmują 12,4% powierzchni kraju oraz 20,7% powierzchni użytków rolnych, co przy średniej unijnej 33,6% jest wartością niską. Korzystne dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej jest duże rozdrobnienie gruntów oraz duża liczba działek w gospodarstwach z towarzyszącymi im licznymi miedzami, zadrzewieniami śródpolnymi, żywopłotami oraz fragmentami naturalnych ekosystemów w postaci oczek wodnych, torfowisk itp. Pomimo, że na przestrzeni ostatnich kilku lat zmiany w strukturze gospodarstw rolnych zachodzą bardzo dynamicznie, gospodarstwa rolne są nadal rozdrobnione i niewielkie obszarowo. Różnorodność gatunków występujących na obszarach wiejskich Polski jest bardzo bogata, ale również zróżnicowana regionalnie, co wynika z lokalnych warunków środowiskowych i stopnia intensyfikacji rolnictwa. Czynnikiem kształtującym bioróżnorodność jest duża mozaikowość siedlisk i związane z nią rozbudowane

⁸ powierzchnia liczona wraz z wyłączną strefą ekonomiczną, która nie stanowi terytorium RP. Zestawienie dokonane według stanu na 31.12.2013 r. - nie uwzględniono obszarów zgłoszonych do KE po tym terminie. Uwzględniono % udziału powierzchni obszarów Natura 2000 w Republice Chorwacji po jej wstąpieniu do UE w dniu 1.01.2013 r.

strefy ekotonowe, stwarzające dogodne warunki dla bytowania wielu gatunków, których nisze ekologiczne obejmują zróżnicowane środowiska. Na obszarach wiejskich, rozumianych jako tereny rolnicze, występuje około połowa typów zespołów roślinnych Polski. Występuje tu 45 typów zbiorowisk roślinnych użytkowanych jako łąki i pastwiska. Charakter naturalny i półnaturalny zachowały siedliska błotne i torfowiskowe, ekstensywne łąki i pastwiska zlokalizowane w dolinach rzecznych, zakrzewienia śródpolne, murawy górskie i kserotermiczne z wieloma gatunkami endemicznymi. Poza bogactwem flory, na obszarach rolniczych występuje około 700 gatunków zwierząt kręgowych, w tym ok. 100 gatunków ptaków. Wśród 45 gatunków roślin, wymienionych w dyrektywie siedliskowej i występujących w Polsce, 25 gatunków związana jest z ekosystemami występującymi powszechnie na obszarach wiejskich. Wśród 123 gatunków ptaków znajdujących się w załączniku I dyrektywy ptasiej i występujących w Polsce, 34 można uznać za ściśle związane z terenami użytkowanymi rolniczo. O wartościach przyrodniczych polskiego krajobrazu rolniczego świadczy fakt, że na terenie naszego kraju, zajmującego 8% powierzchni Europy, żyją gatunki ptaków, mające istotny udział w populacjach unijnych: wodniczka 89,9%, bocian biały 38,4%, dubelt 27,7%, skowronek 21,2%, derkacz 19,8%, pokląskwa 17,6%, pliszka żółta 17,0%, jaskółka dymówka 16,2%, czajka 11,5%⁹.

Na skutek zachowania rolnictwa ekstensywnego, w Polsce przetrwało wiele miejscowych odmian roślin uprawnych oraz lokalne rasy zwierząt gospodarskich. Regiony występowania starych odmian znajdują się głównie w południowej części kraju i w regionie górskim, gdzie np. w starych przydomowych, czy przykasztoznych sadach przetrwały tradycyjne odmiany gatunków drzew owocowych. W skład zasobów genetycznych zwierząt wchodzi 90 rodzimych ras, rodzin i linii zwierząt gospodarskich, utrzymywanych w ekstensywnych gospodarstwach, które zapewniają optymalne warunki środowiskowe dla tych ras - wolny wybieg, naturalne pasze, wypas. Są to m.in. rasy bydła (np. polskie bydło czerwone i białogrzbięte), koni (np. konik polski, hucul), trzody chlewnej (złotnicka pstra, złotnicka biała, puławska), owiec (wrzosówka, świniarka, uhruska i in.), kur, kaczek, gęsi, zwierząt futerkowych, pszczoł oraz ryb hodowlanych¹⁰.

Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione zajmują 9 600 tys. ha – 30,7% powierzchni kraju¹¹. Polska, pod względem udziału lasów w powierzchni terytorium kraju, zajmuje 12-te miejsce w Europie. Charakterystyczną cechą zróżnicowania przestrzennego lasów w Polsce jest nierównomierność rozmieszczenia oraz znaczne rozproszenie kompleksów leśnych. Największy udział lasów charakteryzuje północną, zachodnią oraz południowo-wschodnią część kraju. Lesistość Polski wg GUS 2012 wynosi 29,3%. Udział gruntów leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych w powierzchni poszczególnych województw, według stanu na dzień 1 stycznia 2011 r., zawierał się od 22% w województwie łódzkim do 51% w województwie lubuskim. Rozdrobnione lasy prywatne mają znaczący udział w zwiększaniu walorów krajobrazowych obszarów wiejskich: w Polsce jest ponad 1,61 mln ha lasów należących do osób fizycznych, co stanowi ponad 5% powierzchni kraju¹².

⁹ Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. Marki. OTOP.

¹⁰ Dane Instytutu Zootechniki PIB

¹¹ GUS. Ochrona środowiska 2013

¹² GUS. Leśnictwo 2012

Polskie lasy zaliczają się do czołówki europejskiej pod względem zasobności drzewostanów. Średnia dla Polski jest ponad dwukrotnie wyższa od przeciętnej dla Europy (bez Federacji Rosyjskiej). Począwszy od 1967 r. rejestrowany jest stały wzrost zasobności drzewostanów¹³.

Przeciętny wiek drzewostanów (w latach 2008–2012) w lasach wszystkich form własności wynosił 56 lat (w Lasach Państwowych – 58 lat, a w lasach prywatnych – 46 lat)¹⁴. Drzewostany w klasie wieku 81 lat i więcej stanowią 21,2% powierzchni leśnej.

Jednym z zadań współczesnego leśnictwa wielofunkcyjnego jest kontrola zasobów martwej materii organicznej w lesie. Drewno martwych drzew jest ważnym elementem ekosystemu leśnego, wpływającym korzystnie na fizyczne, chemiczne i biologiczne właściwości gleby, a także stwarzającym dobre warunki do rozwoju wielu organizmów. W polskich lasach znajduje się przeciętnie ok. 5,8 m³/ha grubizny brutto drewna martwego, z czego na drewno martwe leżące przypada 3,3 m³/ha, natomiast na drewno martwe stojące 2,5 m³/ha.

Lasy występują w większości na terenach o najsłabszych glebach, co znajduje odzwierciedlenie w układzie typów siedliskowych. Dominującymi siedliskami leśnymi są bory oraz lasy mieszane. W składzie gatunkowym drzewostanów zdecydowanie dominuje sosna, zajmująca 59,5% powierzchni lasów. Kolejny pod względem udziału dąb zajmuje 7,3%¹⁵.

Łączna powierzchnia lasów ochronnych stanowi 40,1% ogólnej powierzchni leśnej kraju. Najwięcej lasów ochronnych wyodrębniono na terenach górskich oraz na obszarach będących pod wpływem oddziaływania przemysłu. W lasach ochronnych, w zależności od ich dominujących funkcji, stosuje się zmodyfikowane postępowanie, polegające na ograniczaniu stosowania rębni zupełnych, podwyższaniu wieku rębności, dostosowywaniu składu gatunkowego do pełnionych funkcji, zagospodarowanie rekreacyjne itp.

Na gruntach zarządzanych przez PGL Lasy Państwowe znajduje się 25 Leśnych Kompleksów Promocyjnych, będących obszarami wdrażania proekologicznej polityki leśnej Państwa. Ich areal stanowi ok. 15,5% powierzchni znajdującej się w zarządzie PGL LP.

Na gruntach w zarządzie PGL LP wyznaczono do 2012 roku 3146 stref ochronnych o łącznym areale wynoszącym 150 436 ha. Strefy te tworzone są w celu ochrony ptaków, ssaków, gadów, owadów, roślin i porostów. Największą powierzchnię stref całorocznej ochrony wyznaczono dla ptaków.

Bardzo ważną rolę biocenotyczną i krajobrazową pełnią ciągle liczne w Polsce zadrzewienia, kształtujące bogactwo niewielkich stref ekotonowych i będące ostojami dla ogromnej puli gatunków. Zadrzewienia, występujące na polach, łąkach i pastwiskach, przy brzegach wód i drogach, zapewniają ekologiczną funkcjonalność krajobrazu kulturowego, tworząc swoistą „zieloną infrastrukturę”.

Zakres polskiej odpowiedzialności za strukturę i jakość zasobów przyrodniczych rozciąga się także na Morze Bałtyckie – 2 005 km² morskich wód wewnętrznych, 8 682 km² morza terytorialnego oraz 22 634 km² wyłącznej strefy ekonomicznej. Cechy Morza Bałtyckiego, rzutujące na jego różnorodność biologiczną, to zróżnicowane, ale z reguły małe zasolenie,

¹³ Raport o stanie lasów w Polsce 2012

¹⁴ Wielkoobszarowa inwentaryzacja stanu lasów w Polsce. Wyniki za okres 2006-2010

¹⁵ GUS. Ochrona środowiska 2013

warstwowość mas wodnych o zmiennych dla pór roku głębokościach termo- i halokliny, nieregularne dopływy mas wodnych o wyższym zasoleniu z Morza Północnego; decydujący o warunkach hydrologicznych oraz jakości wód bałtyckich dopływ wód słodkich z bardzo obszernych zlewni rzek uchodzących do Bałtyku, wysokie wahania termiki wód powierzchniowych, wysoka - potęgowana spływem biogenów produktywność, niska liczba gatunków. Gatunki o zasadniczym znaczeniu ekologicznym, takie jak dorsz bałtycki, zostera morska, czy omulek jadalny, nie posiadają swych naturalnych funkcjonalnych dublerów, co czyni biocenozy bałtyckie stosunkowo wrażliwe na różnego rodzaju antropogeniczne oddziaływania. Fitoplankton bałtycki ma zmienną liczbę gatunków. Jego liczbę modyfikują wlewy słonej wody z Morza Północnego. Liczebność gatunków słonawowodnych określa się na 5-22, słodkowodnych 1-12, natomiast kosmopolitycznych na 2-5. Glony morskie, przytwierdzone do dna, tworzą w Bałtyku Południowym grupę około 20 gatunków, a rośliny nasienne to kilka gatunków skoncentrowanych w litoralu i na coraz płytszych miejscach z racji zmniejszania się przejrzystości bałtyckich wód, a tym samym ubywaniem zasobów dna, do którego dociera słoneczne światło. Zooplankton, bentos i nekton, podobnie jak świat roślinny, zawiera w sobie elementy morskie kosmopolityczne, polarne, ale też słonawowodne i słodkowodne, których dominacja wraz ze spadkiem zasolenia zmienia się od zachodu w kierunku wschodnim i północnym. W polskich obszarach morskich żyją różne gatunki gąbek, małży, mszywiolów, szkarłupni, szczecioszczekich, osłonic, wiciowców, plazińców, wrotków, wieloszczetów, widłonogów, wioślarek, obunogów, równonogów, nektobentosowych skorupiaków niższych i wyższych, mięczaków, ryby i morskie ssaki. Najliczniejszą grupę stanowią skorupiaki, których jest ponad 200 gatunków. Struktura ekologiczna ichtiofauny jest zróżnicowana. Na odnotowanych ponad 100 gatunków tylko ok. 50 na stałe zasiedla polskie obszary morskie. Dla wielu z nich morskie siedliska nie są jedynymi w realizacji cyklu życiowego. Są to szczególnie ryby dwuśrodowiskowe: troć wędrowna, losoś, węgorz, certa, ciosa, sieja, parposz, jesiotr ostronosy a także minogi – rzeczny i morski. Wśród morskich ssaków w polskich wodach regularnie odnotowywane są cztery gatunki: foka szara, foka pospolita, foka obrączkowana (nerpa) oraz jedyny bałtycki waleń - morświn.

Ptaki w rejonie Bałtyku reprezentowane są przez 340 gatunki, migrujące w większości między miejscami zimowania a wiosenno-letnimi terenami lęgowymi. Niektóre gatunki, szczególnie z północnej Rosji, zatrzymują się na zimowiskach południowego Bałtyku (m.in. kaczka lodówka, kaczka czernica, łabędź niemy, bernikla kanadyjska, mewa srebrzysta, uhła). Lęgi odbywają tutaj zarówno ptaki słodkowodne, jak i morskie.

W strefie przymorskiej i morskiej powołano 17 obszarów sieci Natura 2000, w tym 8 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO), 8 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) i jeden obszar o statusie SOO i OSO.

Rozważając stan różnorodności biologicznej trzeba wspomnieć o terenach podmiejskich i miejskich. Różnorodność terenów podmiejskich bywa wyjątkowo duża, bowiem łączą się tu elementy środowiska miejskiego i wiejskiego, wzbogacone przez specyficzne formy użytkowania terenu, takie jak ogródki działkowe, czy też przez zbiorowiska ruderalne. Cenne ostoje różnorodności biologicznej w miastach tworzą stare parki, cmentarze, stawy i oczka wodne,

podmokłości, a także znaturyzowane trawniki, stare fortyfikacje, lasy komunalne, nieskanalizowane koryta rzek.

IV. GŁÓWNE ZAGROŻENIA

„Czerwona lista roślin i grzybów Polski” z 2006 r. zawiera 506 gatunków roślin naczyniowych w mniejszym lub większym stopniu zagrożonych wyginięciem bądź wymarłych lub zaginionych, co stanowi 21% rodzimej flory w tej grupie. Liczba gatunków roślin naczyniowych wymierających – krytycznie zagrożonych wynosi 144. Liczba zagrożonych gatunków kręgowców wynosi 130, w tym krytycznie zagrożonych jest 22¹⁶.

Spośród ptaków Polski najwyższy stopień zagrożenia wykazuje rząd grzebiących, liczący 7 gatunków, z czego 5 znajduje się na liście gatunków zagrożonych. Trzy rzędy, tj. szponiaste, sowy oraz żurawie, są również w znacznym stopniu zagrożone, czego wyrazem jest umieszczenie blisko połowy gatunków na czerwonej liście.

Liczebności większości populacji płazów i gadów wykazują tendencję spadkową, która utrzymuje się już od wielu lat. Na czerwonej liście gatunków zagrożonych znalazły się 4 gatunki płazów i 4 gatunki gadów. Do gatunków najbardziej zagrożonych w Polsce należą: wąż eskulapa, żółw błotny, gniewosz, traszka grzebieniasta, jaszczurka zwinka i traszka karpacka.

Obecnie w grupie gatunków o silnym spadku liczebności pojawiły się gatunki dotychczas uważane za pospolite, między innymi zając szarak i chomik.

Najbardziej zagrożone eliminacją z przekształcających się, bądź przekształconych środowisk są gatunki stenotopowe - o małej plastyczności i ściśle zdefiniowanych wymaganiach. Znaczna część tych gatunków związana jest z ginącymi i zagrożonymi ekosystemami. W Polsce są to między innymi gatunki występujące w różnego typu zbiornikach wodnych, wymagające wód czystych (np. jętki), ważki, widelnice, gąbki, ślimaki oraz małże. W ekosystemach lądowych są to w pierwszym rzędzie gatunki związane z zagrożonymi środowiskami bytowania – torfowiskami, łęgami i olsami, mokrymi i wilgotnymi łąkami oraz murawami.

Poważnym problemem jest również pojawienie się nowych, obcych gatunków, które przez swoją ekspansywność stanowią zagrożenie dla gatunków rodzimych. Udział gatunków obcych we florze Polski wynosi 27%, w tym gatunków inwazyjnych i potencjalnie inwazyjnych – 2,5%. Udział inwazyjnych i potencjalnie inwazyjnych gatunków obcych w faunie krajowej wynosi 0,2%¹⁷. Do obcych inwazyjnych gatunków należą między innymi jenot oraz norka amerykańska, która opanowała niszę ekologiczną zwolnioną przez norkę europejską i obecnie występuje niemal w całej Polsce. Problemem staje się szop pracz, który przekroczył w ostatnich latach linię Wisły.

Istotnym zagrożeniem dla przyrody są bariery przerywające ciągłość korytarzy ekologicznych. Fragmentacja oceniana jest jako jedno z głównych czynników utraty różnorodności biologicznej. Tego rodzaju zjawisko prowadzi do utraty siedlisk w wyniku podziału siedliska na mniejsze izolowane płyty. Fragmentacja osłabia możliwość adaptacji gatunków do zmian klimatycznych,

¹⁶ GUS. Ochrona środowiska 2013

¹⁷ Solarz W. 2013. Ochrona różnorodności biologicznej kraju wobec inwazji obcych gatunków roślin i zwierząt. IOP Kraków.

oddziaływując na ich zasięgi występowania i fenologię, co osłabia przeżywalność gatunków przy ograniczonej ich zdolności do przemieszczania się na nowe tereny. Do barier o największym wpływie trzeba zaliczyć sieć budowanych i planowanych autostrad i dróg ekspresowych, które są trudną do przebycia przeszkodą dla wielu zwierząt. Negatywną rolę odgrywają również ekrany akustyczne. Efekt fragmentacji środowiska potęguje chaotyczna, rozproszona zabudowa przerywająca sieć powiązań ekologicznych. Do fragmentacji środowiska przyczyniają się również budowle piętrzące na rzekach, niewyposażone w prawidłowo funkcjonujące przepławki. Problemem w tym zakresie jest również rosnąca liczba elektrowni wodnych. Także coraz bardziej popularne w ostatnich latach elektrownie wiatrowe są bardzo poważnym zagrożeniem dla nietoperzy i ptaków.

Jednym z działów gospodarki, w zakresie którego zachodzą dynamiczne zmiany jest rolnictwo. Najpoważniejszym zagrożeniem dla różnorodności biologicznej obszarów wiejskich jest powiększanie gospodarstw rolnych i scalanie działek. Obecna struktura gruntów rolnych z dużą liczbą małych gospodarstw i działek rolnych jest uważana za hamulec rozwoju wysokoprodukcyjnego rolnictwa. Widoczne zjawiska to upraszczająca się struktura krajobrazu, coraz większe powierzchnie jednorodnych monokulturowych upraw, rosnąca przewaga gruntów ornych w strukturze użytków rolnych, czy uproszczona struktura upraw, w której ok. 80% stanowią rośliny zbożowe.

Istotnym zagrożeniem dla biologicznej różnorodności przestrzeni rolniczej jest porzucanie rolniczego użytkowania nieopłacalnych w użytkowaniu, ale cennych przyrodniczo użytków rolnych. Szczególnie niekorzystne dla różnorodności biologicznej jest zmniejszanie się kośno-pastwiskowego użytkowania łąk i pastwisk. Tymczasem wypas sprzyja aktywnej ochronie terenów zagrożonych wtórną sukcesją i utrzymaniu różnorodności flory i fauny.

Zjawiskiem charakterystycznym dla ostatnich lat jest postępująca specjalizacja w chowie zwierząt, co sprawia, że rosnąca część rolników nie posiada ich w swoim gospodarstwie. Rzutuje to na właściwości gleb w agroekosystemach, gdzie – wobec niedostatku obornika – zmniejsza się zawartość próchnicy. Intensywniejsze stosowanie herbicydów, poprzez likwidację chwastów, zmniejsza liczebność związanych z nimi owadów i ptaków. Szczególnie niebezpieczna jest eliminacja owadów zapylających, mających znaczenie nie tylko dla bioróżnorodności, ale także dla upraw rolniczych. Wiele grup owadów oraz ptaków krajobrazu rolniczego jest bezpośrednio lub pośrednio uzależniona od obecności chwastów w łąkach roślin uprawnych. Niektóre gatunki chwastów są niezbędne owadom do zamknięcia cyklu życiowego, nasiona chwastów mają duże znaczenie dla ptaków ziarnojadów, szczególnie w okresie zimowym. Wskaźnik liczebności pospolitych ptaków krajobrazu rolniczego (Farmland Bird Index) - uśredniony indeks liczebności 22 rozpowszechnionych gatunków charakterystycznych dla terenów użytkowanych rolniczo - w latach 2012–2013 kształtował się na poziomie 16–18% niższym niż w roku 2000, co wpisuje się w ogólną spadkową tendencję tego wskaźnika notowaną w ciągu ostatnich lat. Bardziej szczegółowe analizy wykazują, że dynamika zmian wskaźnika na przestrzeni ostatnich kilkunastu

lat była powiązana z postępującą intensyfikacją rolnictwa oraz z warunkami pogodowymi w okresie zimowym¹⁸.

Na lata 2014- 2020 nie przewiduje się poważniejszych zagrożeń dla różnorodności biologicznej obszarów leśnych. Obecnie identyfikowane zagrożenia mogą wynikać z zaszłości historycznych i wcześniejszych form użytkowania gruntów. Około 2 mln ha lasów zalesiono po II wojnie światowej, historycznie odnotowywano także bardzo silną presję na pozyskiwanie surowca drzewnego. Konieczne w tym aspekcie jest także uwzględnienie bezpośredniego lub pośredniego wpływ emisji zanieczyszczeń powietrza na ekosystemy leśne, który wskutek zmian w przemyśle od połowy lat 90 się znacznie zmniejszył. Ogólnie, zagrożenia dla różnorodności biologicznej występują tam, gdzie skład gatunkowy drzewostanów w wyniku tychże zaszłości najbardziej odbiega od charakteru siedlisk oraz tam, gdzie nastąpiły zmiany antropogeniczne w siedliskach powodujące uproszczenia struktury drzewostanu, np. na skutek odwodnień oraz wprowadzania jednogatunkowych drzewostanów.

Stan zagrożenia siedlisk przyrodniczych, znajdujących się na liście dyrektywy siedliskowej, w wąskiej strefie nadmorskiej polskiej strefy Bałtyku przedstawia się następująco: całkowicie zniszczone - 8%, zagrożone całkowitym zniszczeniem - 17%, poważnie zagrożone - 42%, zagrożone - 17%, potencjalnie zagrożone - 8%, przypuszczalnie obecnie niezagrożone - 8%.

Do najczęściej występujących przyczyn zmian w środowisku morskim należą: fizyczne unicestwianie, degradacja i fragmentacja naturalnych siedlisk poprzez np. zmiany charakteru brzegu poprzez betonowe, kamienne lub inne nienaturalne dla danego miejsca umocnienia, wydobywanie piasku i kruszywa, niszczenie struktury dna przez tralowanie ciężkimi włokami, czy wydeptywanie lub wypłukiwanie makrofitów, np. ruchem statków. Drugim ważnym zagrożeniem zasobów przyrodniczych polskiej części Bałtyku jest eksploatacja zasobów żywych i nieożywionych poza zdolność ich samoodtwarzania. Dotyczy to przełowienia zasobów niektórych gatunków ryb, nadmiernej eksploatacji i eliminacji makrofitów, nadmiernego wydobywania piasku, żwiru, okresowego usuwania kłziny. Do nadmiernej eksploatacji należy zaliczyć także eliminację przez przyłów gatunków zagrożonych i chronionych - ryb, ssaków, ptaków nurkujących. Kolejne zagrożenie dla różnorodności biologicznej tworzy eutrofizacja oraz toksyczne zanieczyszczenia. W konflikcie z ochroną morskiej przyrody, szczególnie w strefie przybrzeżnej zaczyna być presja agresywnych wobec biologicznych i ekologicznych potrzeb gatunków i siedlisk form turystyki i rekreacji.

Szacunkowa całkowita liczba zimujących na pobrzeżu Bałtyku ptaków wodnych w latach 2007-2009 wyniosła 4,41 mln ptaków, w porównaniu do 7,44 mln w latach 1992-1993, co odpowiada redukcji liczebności o 41%. Przyczyny tak drastycznego spadku liczebności to przyłów w sieciach rybackich oraz utrata siedlisk w związku z zagospodarowywaniem morza – głównie na cele turystyczne¹⁹.

¹⁸ Biuletyn monitoringu przyrody. Monitoring Ptaków Polski w latach 2012–2013 nr 11 (2013/1). GIOŚ, praca zbior.

¹⁹ Bzoma Sz. 2013. Zagrożenia i ochrona ptaków Bałtyku. Grupa Badawcza Ptaków Wodnych KULING, Międzyzdroje, 22-25.09.2013.

W wodach słodkich aktualnie na terytorium Polski najbardziej zagrożonych jest 37 taksonów minogów i ryb. W najwyższych kategoriach (EXP, EW, CR) znajdują się gatunki anadromiczne (dwaśrodkowe) - jesiotr ostronosy, losoś, minóg morski, parposz, aloza, certa, ciosa, minóg rzeczny, jak również głowacica. W kategoriach EN i VU jest 12 gatunków o specyficznych wymogach środowiskowych. W grupie gatunków niezagrożonych (LC) znajduje się 19 gatunków, co stanowi 29,7% rodzimej ichtiofauny. Obejmuje ona gatunki o niewielkich wymaganiach środowiskowych i tolerujących zanieczyszczenia wód. O złym stanie ichtiofauny dodatkowo decyduje występowanie ponad 30 gatunków obcych, zawleczonych do naszych wód²⁰. Do czynników negatywnie oddziałujących na stan ekosystemów słodkowodnych należą w szczególności:

- zmiany reżimu przepływów spowodowane działaniami hydrotechnicznymi i zmianami w zagospodarowaniu obszaru zlewni (wzrost powierzchni uszczelnionych);
- nadmierne pobory wody;
- nadmierne obniżenie poziomu wody w dolinach rzecznych przez odwadniające systemy melioracyjne;
- zaburzenia ciągłości cieków przez urządzenia piętrzące;
- obwałowania utrudniające lub przerywające łączność ekosystemów na terenach zalewowych z ekosystemami dolinowymi;
- przekształcenia linii brzegowej – umocnienia, zabudowa i pozbawienie roślinności przybrzeżnej i brzegowej;
- regulacja rzek prowadząca do ujednolicenia warunków hydraulicznych i morfologii koryt,
- nadmierna lub niewłaściwie prowadzona eksploatacja kruszywa.

V. TRENDY I WIZJA 2020

Bardzo dużym i zasadniczym wyzwaniem będzie osiągnięcie celu 1 unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r., polegającego na powstrzymaniu pogarszania się stanu wszystkich gatunków i siedlisk objętych unijnym prawodawstwem w dziedzinie ochrony przyrody oraz osiągnięcie znaczącej i wymiernej poprawy ich stanu tak, aby w porównaniu z obecnymi ocenami do 2020 r. osiągnąć zwiększenie o 100% liczby ocen siedlisk oraz o 50% liczby ocen gatunków przeprowadzonych na mocy dyrektywy siedliskowej wykazujących poprawę stanu ochrony; a także zwiększenie o 50% liczby ocen gatunków przeprowadzonych na mocy dyrektywy ptasiej wykazujących bezpieczny lub lepszy stan ochrony.

W latach 2014-2020 można spodziewać się postępującego umacniania ochrony przyrody na obszarach Natura 2000, dzięki zakończeniu prac nad planami zadań ochronnych i planami ochrony, jak również dzięki postępowi w organizacji zarządzania i mechanizmowi ocen oddziaływania inwestycji na środowisko.

Utrzymana zostanie skuteczność ochrony w parkach narodowych i rezerwach. Pewne niebezpieczeństwo w tym zakresie stwarza uzależnienie parków od własnych przychodów, co

²⁰ Witkowski A., Kotusz J., Przybylski M. 2009. Stopień zagrożenia słodkowodnej ichtiofauny Polski: Czerwona lista minogów i ryb – stan 2009.

może objawiać się trudnościami w realizacji zadań ochronnych. Różnorodność biologiczna ekosystemów półnaturalnych na obszarach chronionych może ulec pogorszeniu, o ile nie zapewni się ciągłości wsparcia finansowego dla koszenia łąk bagiennych i muraw na dużych, zwartych obszarach.

Dużym wyzwaniem w omawianym okresie będzie usprawnienie organizacji zarządzania ochroną przyrody w parkach krajobrazowych, na obszarach chronionego krajobrazu oraz w małych formach ochrony przyrody, znajdujących się w administracji struktur samorządowych. Wskazane jest także propagowanie i promowanie rozwoju sieci prywatnych „rezerwatów” (ostoj) przyrodniczych – enklaw będących własnością organizacji pozarządowych, firm czy nawet osób fizycznych, pozostawionych w wyłącznym władaniu sił przyrody, lub zarządzanych w sposób utrzymujący wybrane siedliska przyrodnicze lub siedliska gatunków.

Różnorodność biologiczna lasów, pozostających w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w obecnej perspektywie nie powinna ulec istotnym zmianom, gospodarka prowadzona jest zgodnie z zasadami trwale zrównoważonej gospodarki leśnej określonej w ustawie o lasach. Obserwowane negatywne trendy dotyczą pojedynczych gatunków czy siedlisk i są w większości związane z przyczynami wykraczającymi poza gospodarkę leśną. Pogorszeniu może ulec stan lasów prywatnych oraz zadrzewień i ich różnorodności biologicznej, ze względu na rosnące zapotrzebowanie na drewno opałowe, wywołane wysokimi cenami innych, tradycyjnych źródeł energii, jak również wczesny etap rozwoju technologii wykorzystania odnawialnych źródeł energii.

Dzięki realizacji zapisów ramowej dyrektywy wodnej powinien ulec poprawie stan ekologiczny i różnorodność biologiczna wód śródlądowych. Powinno to w szczególności pomóc w uregulowaniu kwestii prac utrzymaniowych na rzekach. Znacząco zredukowana będzie nadal presja zanieczyszczeń wód. Utrzymywać się jednak będzie wpływ inwestycji na otoczenie wód m. in. poprzez skupianie wokół zbiorników wodnych zabudowy lotniskowej oraz rekreacyjne wykorzystywanie wód. Presję tę może zmniejszyć poprzez przyjęcie i skuteczne wprowadzenie w życie stosownych zmian w ustawach.

W związku z postępującą poprawą jakości wód w rzekach zlewiska Bałtyku stopniowo obniżać się będzie presja zanieczyszczeń na ekosystem Morza Bałtyckiego, jednak nadal zaznaczać się będzie wpływ jego eutrofizacji na różnorodność biologiczną. Stopniową poprawę powinna przynieść dokonana w roku 2013 implementacja do prawa polskiego dyrektywy ramowej w sprawie strategii morskiej. W ten sposób określone zostały ramy kompetencyjne do opracowania i wdrażania poszczególnych elementów strategii morskiej, w tym tryb i sposób opracowania wstępnej oceny stanu środowiska wód morskich, zestawu właściwości typowych dla dobrego stanu środowiska wód morskich, zestawu celów środowiskowych dla wód morskich i związanych z nimi wskaźników, programu monitoringu wód morskich oraz krajowego programu ochrony wód morskich. Stopniowo wdrażane będzie zrównoważone podejście do zarządzania zasobami ryb w rybolówstwie, w tym dostosowywanie połowów ryb do poziomu maksymalnego zrównoważonego odłowu. Omawiany okres powinien przynieść sukcesywną implementację skutecznych metod ograniczania oddziaływania przyłowy na różnorodność biologiczną, co ma duże znaczenie dla populacji chronionych ryb, fok, morswina oraz ginących w sieciach rybackich ptaków. Utrzyma się silna i niebezpieczna dla różnorodności biologicznej wybrzeża Bałtyku presja ze strony turystyki rekreacyjnej i związanej z nią infrastruktury.

Zjawiska makroekonomiczne występujące na obszarach wiejskich, działające na rzecz upraszczania struktury krajobrazu, skonfrontują się w omawianym okresie z oddziaływaniem „zazielenia” I filara wspólnej polityki rolnej oraz działaniami pro-środowiskowymi przewidzianymi w II filarze. Dotyczy to w szczególności tych terenów, które zostaną wyłączone ze wsparcia rolno-środowiskowo-klimatycznego w porównaniu z okresem 2007-2013. Utrzyma się prawdopodobnie tendencja zmniejszania się znaczenia gospodarczego użytków zielonych, w tym zwłaszcza pastwisk, ze względu na mniejsze zapotrzebowania na pasze objętościowe i zarzucanie wypasu. Dotyczy to w szczególności regionów silnie urzeźbionych.

Dzięki wprowadzaniu do systemu ochrony przyrody korytarzy ekologicznych powinien nastąpić istotny postęp w zakresie „zielonej infrastruktury”. Będzie ona działała na rzecz równoważenia fragmentacji środowiska, powodowanego budową sieci dróg szybkiego ruchu i autostrad, gdzie funkcjonalność lądowych korytarzy ekologicznych jest coraz wyraźniej determinowana przejściami dla zwierząt.

Mimo tej przeszkody utrzymywać się będzie pozytywny trend rozszerzania się arealów dużych drapieżników (wilka, a w mniejszym stopniu rysia i niedźwiedzia), także w wyniku ich konsekwentnej ścisłej ochrony gatunkowej.

Dzięki stopniowemu porządkowaniu zagadnień planowania przestrzennego oraz rosnącej świadomości społeczeństwa w zakresie zagrożenia powodziowego, zmniejszy się zjawisko chaotycznej zabudowy.

Konieczne okaże się zapewne wprowadzenie kolejnych lub znaczące zmodyfikowanie dotychczasowych działań ochronnych na rzecz ochrony gatunków ptaków znajdujących się w Polsce na krawędzi wymarcia, takich jak rybołów, cietrzew czy głuszec. Niezbędne będzie także wprowadzenie specjalnych działań ochronnych wobec zimujących u polskich wybrzeży uhli i lodówek.

Poprawa egzekucji przepisów ochrony środowiska może rozpocząć trend spadku zagrożeń związanych m.in. z nielegalnym pozyskiwaniem gatunków zagrożonych do celów komercyjnych, kłusownictwem oraz niszczeniem siedlisk. Rozpocznie się też trend spadkowy nielegalnego handlu gatunkami chronionymi na podstawie CITES i powiązanych przepisów wspólnotowych. Szczególnie istotne będzie wprowadzenie i rozwój systemu kontroli handlu drewnem egzotycznym oraz dalszy rozwój zwalczania nielegalnego handlu realizowanego za pośrednictwem Internetu.

W efekcie oddziaływania niniejszego Programu wzmocnieniu ulegnie system zarządzania ochroną przyrody, w szczególności w odniesieniu do sieci Natura 2000. Zaprocentuje ogromny wysiłek Państwa, włożony w ostatnich latach w tworzenie sieci. Pozwoli to na poprawę stanu ekosystemów oraz na proces odbudowy ekosystemów zdegradowanych. Rozszerzeniu ulegnie włączanie kwestii ochrony różnorodności biologicznej do planów oraz programów działania i rozwoju poszczególnych dziedzin i sektorów gospodarki. Ulegnie poprawie spójność polityki Państwa w kontekście ochrony różnorodności biologicznej na różnych szczeblach zarządzania. Wyraźniejsza stanie się potrzeba działań nie tylko w odniesieniu do obszarów chronionych, ale całej przestrzeni kraju a nawet poza jego granicami oraz inne niż dotychczas rozłożenie akcentów, wprowadzające element mobilizacji sektorów gospodarki jako jeden z priorytetów, bez realizacji którego nie jest możliwa skuteczna ochrona zasobów przyrodniczych. Trzeba jednocześnie stwierdzić, że utrzyma się lub nawet zwiększy zakres presji na środowisko

wynikający z sukcesywnej intensyfikacji rolnictwa, budowy dróg szybkiego ruchu i autostrad oraz rosnących potrzeb infrastrukturalnych ze strony turystyki i rekreacji.

VI. CELE PROGRAMU

1. Cel nadrzędny

Poprawa stanu różnorodności biologicznej i pełniejsze powiązanie jej ochrony z rozwojem społeczno-gospodarczym kraju.

2. Cele strategiczne i cele operacyjne

Cel strategiczny A:

Podniesienie poziomu wiedzy oraz kształtowanie postaw społeczeństwa związanych z włączaniem się do działań na rzecz różnorodności biologicznej.

- A.I. Rozwój badań naukowych ukierunkowanych na poprawę stanu wiedzy w zakresie różnorodności biologicznej
- A.II. Integracja oraz zwiększenie dostępności wiedzy w zakresie różnorodności biologicznej
- A.III. Zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat różnorodności biologicznej i jej znaczenia dla rozwoju społeczno-gospodarczego

Cel strategiczny B:

Włączenie wybranych sektorów gospodarki w działania na rzecz różnorodności biologicznej

- B.I. Ochrona różnorodności biologicznej poprzez zrównoważone gospodarowanie w rolnictwie
- B.II. Wzmocnienie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważone gospodarowanie w leśnictwie
- B.III. Wsparcie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważoną gospodarkę rybacką
- B. IV. Wsparcie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważoną gospodarkę wodną
- B.V. Wzmocnienie narzędzi planistycznych w działaniach na rzecz ochrony różnorodności biologicznej

Cel strategiczny C:

Zachowanie i przywracanie populacji zagrożonych gatunków i siedlisk

- C.I. Poprawa efektywności planowania zarządzania i ochrony różnorodności biologicznej na obszarach chronionych
- C.II. Ochrona i odtwarzanie cennych siedlisk przyrodniczych
- C.III. Poprawa skuteczności działań na rzecz ochrony gatunkowej
- C. IV. Zrównoważone pozyskiwanie gatunków ze stanu dzikiego

Cel strategiczny D:

Efektywne zarządzanie zasobami przyrodniczymi

- D.I. Skuteczna egzekucja przepisów w zakresie ochrony przyrody

- D.II. Zapewnienie odpowiednich środków finansowych dla zachowania różnorodności biologicznej
- D.III. Wzmocnienie systemu zarządzania obszarami chronionymi
- D.IV. Objęcie ochroną obszarową terenów o wysokich walorach przyrodniczych
- D.V. Poznanie stanu i tendencji zmian różnorodności biologicznej, w celu skutecznego zarządzania zasobami

Cel strategiczny E:

Utrzymanie i odbudowa ekosystemów oraz ich usług

- E.I. Nadanie ekosystemom wartości społeczno-ekonomicznej
- E.II. Wdrożenie zielonej infrastruktury jako narzędzia pozwalającego na utrzymanie i wzmocnienie istniejących ekosystemów oraz ich usług
- E.III. Odbudowa zdegradowanych ekosystemów i ich usług

Cel strategiczny F:

Ograniczenie presji gatunków inwazyjnych i konfliktowych

- F.I. Poprawa stanu wiedzy na temat gatunków inwazyjnych i konfliktowych w celu przeciwdziałania ich negatywnemu wpływowi na różnorodność biologiczną
- F.II. Ograniczenie presji ze strony gatunków inwazyjnych i konfliktowych poprzez wdrożenie prawodawstwa i systemu ich wykrywania, monitoringu oraz zwalczania

Cel strategiczny G:

Ograniczenie i łagodzenie skutków zmian klimatycznych

- G.I. Określenie wpływu zmian klimatu na ekosystemy
- G.II. Zmniejszenie wrażliwości ekosystemów na spodziewane czynniki związane ze zmianami klimatu

Cel strategiczny H:

Ochrona różnorodności biologicznej poprzez rozwój współpracy międzynarodowej

- H.I. Wsparcie ochrony różnorodności biologicznej poprzez zwiększenie udziału Polski w działaniach na forum międzynarodowym

VII. REALIZACJA PROGRAMU

1. Podmioty odpowiedzialne i uczestniczące w realizacji programu

Różnorodność biologiczna wpływa na jakość życia wszystkich obywateli, jej ochrona nie może być zatem traktowana jako wyłączny obowiązek któregośkolwiek z wykonawców Programu. Jednak w celu zapewnienia sprawnej realizacji Programu, niezbędne jest określenie instytucji odpowiedzialnej, pełniącej wiodącą rolę w wykonaniu danego zadania. W celu ułatwienia identyfikacji podmiotów wiodących zostały one wskazane w zestawieniu zadań jako instytucje odpowiedzialne.

Realizacja Programu wymaga zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron, jednakże główny wysilek spoczywa na Ministerstwie Środowiska wraz z nadzorowanymi przez siebie jednostkami organizacyjnymi, m.in. Generalną Dyrekcją Ochrony Środowiska, Głównym Inspektoratem Ochrony Środowiska, Krajowym Zarządem Gospodarki Wodnej i Państwowym Gospodarstwem Leśnym Lasy Państwowe. W realizację Programu włączone zostały także inne resorty, zgodnie z posiadanymi kompetencjami. Oprócz jednostek szczebla centralnego, realizacja Programu wymagać będzie współpracy jak najszerszej grupy zainteresowanych stron: jednostek administracji samorządowej, podmiotów zarządzająco-administracyjnych, jednostek naukowo-badawczych, organizacji pozarządowych oraz obywateli.

2. Instrumenty realizacji programu

Osiągnięcie celów określonych w Programie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wymagać będzie szerokiego wykorzystania wszystkich aktualnie dostępnych instrumentów realizacyjnych, a także tworzenia w miarę występujących potrzeb nowych narzędzi implementacyjnych. Należą do nich:

- instrumenty prawne;
- instrumenty rynkowe, takie jak narzędzia ekonomiczne, instrumenty fiskalne oraz dobrowolne porozumienia organów administracji z podmiotami gospodarczymi;
- horyzontalne instrumenty wspomagające, takie jak: badania naukowe, edukacja ekologiczna, informacja, planowanie sektorowe i przestrzenne;
- finansowe instrumenty wspomagające, takie jak LIFE+, Fundusze Europejskie oraz inne środki krajowe i zagraniczne.

W zakresie prawodawstwa efektywność podejmowanych działań zależeć będzie w dużym stopniu od systematycznego doskonalenia wszystkich aktów prawnych odnoszących się w sposób bezpośredni lub pośrednio do problematyki ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej.

Szczególnie istotnym instrumentem warunkującym efektywne wdrażanie Programu jest finansowanie przedsięwzięć dotyczących ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej. Bardzo ważną rolę w tym procesie od lat spełniają i nadal będą spełniać Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Dostosowaniu do zapisów Programu powinny ulec priorytety dofinansowania przedsięwzięć ze środków NFOŚiGW.

Znaczące środki finansowe umożliwiające bezpośrednio lub pośrednio realizację zadań związanych z ochroną różnorodności biologicznej są alokowane w Funduszach Europejskich na lata 2014-2020, do których należą:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020
- Program Operacyjny „Rybnictwo i Morze” na lata 2014-2020
- Program Operacyjny Inteligentny Rozwój 2014-2020
- Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014-2020
- Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020
- Program Polska Wschodnia na lata 2014-2020

- Europejska Współpraca Terytorialna w latach 2014-2020
- Program Pomoc Techniczna na lata 2014-2020
- Regionalne Programy Operacyjne 2014-2020

3. Wskaźniki ewaluacyjne programu

W ramach opracowania Programu dla każdego z zaproponowanych działań zaproponowano wskaźniki. Pozwolą one na przeprowadzenie ewaluacji śródkresowej w trakcie realizacji Programu oraz ewaluacji *ex-post* skuteczności wdrożenia zaproponowanych w Programie działań po okresie wdrożenia. Zastosowane wskaźniki mogą również umożliwić weryfikację, czy zaproponowane działania były wystarczająco wykonalne i czy osiągnięto zakładany rezultat wdrażania Programu.

Wskaźniki skonstruowano w taki sposób, aby były skuteczne i policzalne oraz efektywne, czyli ujmujące istotę zagadnienia.

4. Mechanizm okresowego przeglądu oraz weryfikacji celów

Realizacja wyznaczonych w Programie celów i zadań będzie podlegać systematycznemu przeglądowi, dzięki któremu będzie możliwe określenie zaawansowania realizacji Programu i stopnia osiągnięcia przyjętych celów. Ewaluacja działań w trakcie realizacji Programu umożliwi aktualizację zadań w przypadku braku możliwości ich wykonania, wynikającego np. ze zmieniających się obiektywnych uwarunkowań realizacji Programu. W trakcie ewaluacji zostanie również przeprowadzona analiza ryzyka, obejmująca identyfikację zagrożeń powstałych w trakcie realizacji Programu wraz z określeniem sposobów ich minimalizacji.

Zakłada się, że w okresie realizacji programu tj. w latach 2014-2020, dokonana zostanie jedna ewaluacja śródkresowa w 2017 roku oraz jedna ewaluacja końcowa po okresie wdrażania Programu.

Zaproponowane w dokumencie mierzalne wskaźniki będą podstawowym narzędziem prowadzonych weryfikacji, pozwalającym na określenie stopnia zrealizowania zadań i osiągnięcia celów Programu. W ramach prowadzonych ewaluacji przeprowadzone będą wywiady z przedstawicielami jednostek realizujących poszczególne zadania oraz wykonane zostaną badania ankietowe dotyczące zaawansowania Programu, warunków realizacji oraz identyfikacji zagrożeń mogących wpłynąć na osiągnięte rezultaty.

VIII. PLAN DZIAŁAŃ NA LATA 2014-2020

Cel strategiczny A:

Podniesienie poziomu wiedzy oraz kształtowanie postaw społeczeństwa związanych z włączaniem się do działań na rzecz różnorodności biologicznej

Przeprowadzone na zlecenie Ministerstwa Środowiska badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski zrealizowane w roku 2013, wskazują, że 30% respondentów zna i rozumie pojęcie „różnorodność biologiczna” (analogiczne badania w Unii Europejskiej – 44%), 32% wie, co to jest Natura 2000 (UE -11%), natomiast jedynie 20% definiuje problem zanikania gatunków roślin i zwierząt jako jeden z największych problemów środowiska naturalnego w Polsce (w UE - 80-90% respondentów uważa, że problem utraty różnorodności biologicznej jest poważny). Niezbędne jest podjęcie działań ukierunkowanych na wzrost społecznej odpowiedzialności ekologicznej i rozwój nowego modelu konsumpcji. Ich celem powinno być zwiększenie akceptacji społecznej dla wprowadzanych zmian. Dotyczy to przede wszystkim zrozumienia potrzeb ograniczeń z tytułu ochrony różnorodności biologicznej. Poziom tej akceptacji stanowić będzie wyznacznik szansy powodzenia realizacji celu, jakim jest zatrzymanie utraty różnorodności biologicznej do roku 2020.

(Dane liczbowe za: *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski Raport TNS Polska dla Ministerstwa Środowiska Warszawa 2013 oraz Flash Eurobarometer 379, Attitudes towards biodiversity. Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Environment*).

A.I. Rozwój badań naukowych ukierunkowanych na poprawę stanu wiedzy w zakresie różnorodności biologicznej

Dobre rozpoznanie stanu zasobów, zwłaszcza objętych ochroną prawną, jest niezbędne dla realizacji zadań ochronnych, jak również dla zwiększenia aktywności społecznej na rzecz ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej. W chwili obecnej stan rozpoznania zasobów przyrodniczych Polski jest w dalszym ciągu niejednorodny pod względem metodycznym oraz niedostatecznie aktualny.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
A.I.1	Zestawienie potrzeb i ustalenie priorytetów badawczych w celu uzupełnienia wiedzy nt. problemów ochrony różnorodności biologicznej na poziomie krajowym.	Analiza, której wynikiem będzie lista priorytetowych tematów badawczych niezbędnych do uzupełnienia wiedzy nt. różnorodności biologicznej na poziomie krajowym powinna objąć: 1. istniejące opracowania i bazy danych, 2. przegląd zrealizowanych w poprzednim okresie Programu i realizowanych obecnie projektów badawczych finansowanych z różnych źródeł, 3. ankietę przeprowadzoną w ośrodkach naukowych odnośnie potrzeb badawczych.	Ministerstwo Środowiska	Lista priorytetowych tematów badawczych niezbędnych do uzupełnienia wiedzy nt. różnorodności biologicznej na poziomie krajowym.
A.I.2	Zapewnienie finansowania badań zorientowanych na stan i zagrożenia różnorodności biologicznej, z uwzględnieniem opracowanej listy priorytetowych tematów badawczych.	Planowanie wydatkowania środków w ramach dostępnych instrumentów finansowych powinno uwzględniać realizację celów Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej na lata 2014–2020. Za uwzględnienie zakresu tematycznego badań nad stanem i zagrożeniami różnorodności biologicznej, z uwzględnieniem opracowanej listy priorytetowych tematów badawczych odpowiedzialne jest Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dysponujące środkami finansowymi na naukę.	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Środowiska	Liczba projektów finansowanych ze środków finansowych na naukę pozostających w dyspozycji MNiSW w zakresie badań podstawowych i rozwojowych, niezbędnych do uzupełnienia wiedzy o stanie i zagrożeniach różnorodności biologicznej na poziomie kraju lub regionu.

A.II. Integracja oraz zwiększenie dostępności wiedzy w zakresie różnorodności biologicznej

Obecnie informacje o gatunkach i siedliskach pochodzące z różnych źródeł zebrane są w rozproszonych bazach danych. Dla przykładu, od 2003 roku funkcjonuje w Polsce Krajowa Sieć Informacji o Bioróżnorodności, podlegająca Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W jej ramach rozpoczęto tworzenie Mapy Bioróżnorodności, ograniczającej się na razie do bezkręgowców. On-line można korzystać z ogólnych atlasów gromad kręgowców. Przykładem bazy siedlisk jest Ogólnopolska Baza Mechowisk. Obok potrzeby tworzenia baz danych dla kolejnych grup organizmów i siedlisk, niezbędne jest zapewnienie technicznych możliwości korzystania z zebranych danych, np. na geoserwisie prowadzonym przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska lub za pomocą narzędzia stworzonego na potrzeby Programu. Jednocześnie przy udostępnianiu danych przestrzennych należy uwzględnić wrażliwość niektórych z nich. Dotyczy to np. lokalizacji stanowisk bardzo rzadkich gatunków. Ograniczenia w udostępnianiu takich informacji wynikają m.in. z art. 13 ust.1 lit. h Dyrektywy INSPIRE.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
A.II.1	Rozwój ogólnodostępnego systemu informacji o zasobach przyrodniczych kraju integrujący wyniki badań naukowych.	W celu integracji i zwiększenia dostępności wiedzy w zakresie różnorodności biologicznej, w oparciu o analizę istniejących baz danych oraz powstałych w ramach zrealizowanych w poprzednim okresie Programów i realizowanych obecnie projektów badawczych finansowanych z różnych źródeł niezbędne są: (1) identyfikacja obecnie istniejących baz danych, (2) promowanie projektów zorientowanych na pozyskanie informacji o występowaniu poszczególnych grup organizmów, (3) promowanie i rozwój banku inwentaryzacji przyrodniczych (4) umożliwienie korzystania z istniejących danych zgodnie z Dyrektywą INSPIRE za pośrednictwem istniejących narzędzi np. http://geoportal.gov.pl lub http://geoserwis.gdos.gov.pl oraz Systemu Wymiany Informacji i Różnorodności Biologicznej CHM.	Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Główny Geodeta Kraju, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Utworzenie ogólnodostępnego portalu umożliwiającego w sposób zintegrowany korzystanie z istniejących baz danych.
A.II.2	Opracowanie metodyk wyceny kapitału przyrodniczego kraju.	Istotna jest identyfikacja oraz kwantyfikacja walorów oraz funkcji kapitału naturalnego uwzględniająca stan wiedzy w obszarze ekonomii, nauk pokrewnych oraz w zakresie metod ilościowych.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Liczba zadań (projektów, tematów) w których te metodyki zostały opracowane.

A.III. Zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat różnorodności biologicznej i jej znaczenia dla rozwoju społeczno-gospodarczego

Dla zwiększenia świadomości społeczeństwa na temat różnorodności biologicznej i jej znaczenia dla rozwoju społeczno-gospodarczego konieczne jest zwiększenie skuteczności i zasięgu działań promocyjnych oraz znacznie szersze wykorzystanie mediów ogólnopolskich, adresowanych do różnych odbiorców, co prowadzi do wzrostu świadomości i zaangażowania zainteresowanych stron. Kampanie medialne oraz platformy komunikacyjne wykorzystujące nowe techniczne możliwości przesyłu informacji mogą być istotnym wkładem do budowania partnerstw na rzecz różnorodności biologicznej, zmiany zachowań konsumpcyjnych, czy rozwoju przedsiębiorczości na rzecz różnorodności biologicznej. Kluczowymi odbiorcami programów komunikacji, edukacji oraz innych działań w zakresie podnoszenia świadomości społecznej w tym zakresie są reprezentanci wybranych szczebli administracji, ze szczególnym uwzględnieniem szczebla lokalnego, przedstawiciele sektorów gospodarki kraju, organizacje pozarządowe i przedstawiciele grup społecznych, jako producenci i konsumenci dóbr zawdzięczanych bioróżnorodności. Inwestycją w budowanie świadomego społeczeństwa jest również wprowadzenie tematyki ochrony i zrównoważonego użytkowania bioróżnorodności w system edukacji dzieci i młodzieży na wszystkich poziomach kształcenia oraz wzmocnienie integracji działalności turystycznej z celami ochrony przyrody.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
A.III.1	Realizacja kampanii edukacyjnych skierowanych do wybranych grup docelowych, wskazujących wartość różnorodności biologicznej i zależność od niej człowieka oraz wartość świadczeń ekosystemów.	W roku 2014 kończy się ogólnopolska kampania informacyjna podnosząca świadomość nt. różnorodności biologicznej pt.: Różnorodność biologiczna i działania na rzecz ekosystemów, realizowana przez Ministerstwo Środowiska. Wypracowane w jej trakcie narzędzia i doświadczenia, wsparte wynikami <i>badan świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski</i> (2012) wskazującymi, na trzy główne źródła informacji o sprawach dotyczących środowiska są, czyli telewizję, Internet i prasę posłużą do zaplanowania i przeprowadzenia działań promocyjnych na kolejne lata z wykorzystaniem mediów ogólnopolskich, adresowanych do różnych odbiorców.	Ministerstwo Środowiska	Liczba kampanii o zasięgu krajowym oraz liczba kampanii o zasięgu regionalnym i lokalnym (np. wojewódzkim).
A.III.2	Promowanie działań ukierunkowanych na ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego podejmowanych przez społeczności lokalne.	Czynne uczestnictwo społeczności lokalnych w działaniach, które mają na celu ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego wymaga wsparcia i promowania jako przykładu wysokiej świadomości społecznej oraz promocji regionów jako terenów o dużym potencjale turystycznym.	urzędy wojewódzkie, urzędy marszałkowskie, regionalne dyrekcje ochrony środowiska, powiaty, gminy	Liczba projektów mających na celu ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego realizowanych przez społeczności lokalne w poszczególnych województwach.
A.III.3	Opracowanie i upowszechnienie zasad rozwoju turystyki na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych.	Turystyka rozwijana w sposób niekontrolowany i chaotyczny stwarza istotne zagrożenie dla różnorodności biologicznej, szczególnie na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych. Wskazane jest więc opracowanie zasad, w których zawarte zostaną między innymi uwarunkowania i ogólne zasady wykorzystywania walorów przyrodniczych do rozwoju turystyki, przy jednoczesnym minimalizowaniu negatywnych skutków dla różnorodności biologicznej. Szczególną uwagę zwrócić należy na tereny wrażliwe na wzmożoną antropopresję takie jak obszary górskie, strefy brzegowe, w tym brzegu morskiego itp. Opracowanie powinno zostać ocenione np. przez PROP. Zasady te powinny być opublikowane, a publikacja dystrybuowana m.in. pośród instytucji zajmujących się rozwojem turystyki oraz samorządów położonych w atrakcyjnych turystycznie obszarach.	Ministerstwo Sportu i Turystyki, Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Upublicznienie (np. w Internecie) przygotowanego opracowania.
A.III.4	Wzmocnienie integracji działalności turystycznej z celami ochrony przyrody, a także kształtowaniem nowych zachowań turystów oraz	Turystyka zrównoważona, której rozwój jest dostosowany do rodzaju i jakości zasobów środowiska przyrodniczego nie przyczynia się do ich degradacji, a miejscowa ludność partycypuje we wszystkich przedsięwzięciach związanych z turystyką,	Ministerstwo Sportu i Turystyki, urzędy marszałkowskie	1. Liczba województw, które w strategiach rozwoju województw uwzględniły zasady turystyki zrównoważonej. 2. Wyniki cyklicznych badań świadomości

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	organizatorów ruchu turystycznego.	które podejmowane są na zamieszkałych przez nią terenach. Wzmocnienie integracji działalności turystycznej z celami ochrony przyrody, a także kształtowaniem nowych zachowań turystów oraz organizatorów ruchu turystycznego powinno uwzględniać: 1. wprowadzanie zasad turystyki zrównoważonej do zapisów w strategiach rozwoju województw, 2. promowanie proprzyrodniczych zachowań w odniesieniu do obrotu handlowego zagrożonymi gatunkami, w tym informowanie o szkodliwości i konsekwencjach prawnych kupowania i przemytu pamiątek z zagrożonych gatunków, 3. badanie opinii turystów i usługodawców na temat turystyki zrównoważonej.		turystów i usługodawców nt. turystyki zrównoważonej.
A.III.5	Prowadzenie kampanii medialnej na rzecz ochrony różnorodności biologicznej.	Kampania medialna powinna być zorientowana na promocję idei ochrony różnorodności biologicznej w społeczeństwie poprzez np.: tworzenie i emisję programów TV, filmów dokumentalnych traktujących o problematyce ochrony różnorodności biologicznej, audycji radiowych oraz kampanii informacyjnej w prasie. Kampania wpłynęłaby na ilość oraz jakość informacji przekazywanych w mediach na temat ochrony różnorodności biologicznej. Istotnym celem ww. kampanii byłoby kształtowanie proekologicznych postaw konsumenckich oraz odpowiedzialnych za środowisko wzorców w biznesie.	Ministerstwo Środowiska	Liczba przeprowadzonych kampanii.

Cel strategiczny B:

Włączenie sektorów gospodarki w działania na rzecz różnorodności biologicznej

Zlikwidowanie przyczyn utraty różnorodności biologicznej, wynikających z działań społeczno-gospodarczych, wymaga spójnej polityki Państwa i włączenia różnorodności biologicznej do głównego nurtu całej sfery działania Państwa i do wszystkich sektorów, zwłaszcza takich jak rolnictwo, leśnictwo, rybolówstwo i gospodarka wodna, które w sposób bezpośredni wpływają na stan zasobów różnorodności biologicznej. Niezbędne jest także zaktywizowanie innych sektorów, ze szczególnym uwzględnieniem energetyki. Zaspokojenie rosnącego zapotrzebowania na energię, w sposób nie niszczący zasobów przyrodniczych, to obecnie jedno z największych wyzwań dla ludzkości. Mobilizacja sektorów gospodarki na rzecz różnorodności biologicznej powinna polegać na włączaniu działań na rzecz ograniczania zagrożeń różnorodności biologicznej do strategii i programów sektorowych oraz instrumentów legislacyjnych, zapewnieniu odpowiednich środków finansowych na ich realizację, efektywnym rekompensowaniu strat (kompensacje przyrodnicze), zwiększeniu efektywności działań wdrożeniowych i kontroli przestrzegania prawa. Należy także podejmować działania z zakresu komunikacji społecznej, edukacji, podnoszenia świadomości społecznej w zakresie norm i standardów środowiskowych obowiązujących w danym sektorze gospodarki, odpowiedniej polityki cenowej i motywacji ekonomicznych na rzecz podnoszenia odpowiedzialności za stan środowiska i zasobów przyrodniczych, a także zwiększania efektywności stosowania narzędzi prewencyjnych, jak strategiczne oceny oddziaływania na środowisko.

B.I. Ochrona różnorodności biologicznej poprzez zrównoważone gospodarowanie w rolnictwie

Rolnictwo jest sektorem niezwykle ważnym dla realizacji celów Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej. Rozwój rolnictwa jest uzależniony od warunków środowiska – dobrej jakości gleby, dostępu do zasobów wody o odpowiedniej jakości, owadów zapylających, czy czystego powietrza.

Jest to również sektor, który silnie oddziałuje na środowisko – przekształcając je, upraszczając jego strukturę i naturalne procesy regulacyjne przez dopasowywanie ich do swoich potrzeb. Ochrona różnorodności biologicznej w rolnictwie powinna być realizowana poprzez utrzymanie lub odtworzenie przyjaznego przyrodzie użytkowania łąk i pastwisk i wspieranie praktyk utrzymujących siedliska przyrodnicze o szczególnych wartościach przyrodniczych – np. mechowiska i torfowiska. Istotne jest także prowadzenie działań mających na celu utrzymanie struktur sprzyjających mozaice krajobrazu rolniczego – miedzi śródpolnych, zadrzewień, zakrzaczeń, remiz itp. Szczególny nacisk na działania ochronne i utrzymujące status quo powinien być kładziony na obszarach Natura 2000, gdzie są zidentyfikowane przedmioty ochrony i praktyki służące ich zachowaniu. Jednak także poza tymi obszarami wskazane jest wypracowanie i wprowadzenie zachęt do zachowywania lub odtwarzania wspomnianych siedlisk i struktur.

Jednym z większych wyzwań, związanych z użytkowaniem rolniczym, jest zapewnienie odpowiedniej gospodarki wodnej na użytkach rolnych, sprzyjające przyrodzie.

Istotny jest dalszy rozwój rolnictwa precyzyjnego i ekologicznego jako systemów produkcji mniej obciążających środowisko. Ważna jest również właściwa edukacja rolników i pracowników instytucji związanych z branżą rolniczą.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
B.I.1	Wsparcie ochrony cennych siedlisk łąkowych i pastwiskowych poprzez ukierunkowane wydatkowanie środków z programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego.	Wiele zbiorowisk roślinnych wymienionych w załączniku Dyrektywy siedliskowej, jak i cennych gatunków roślin i zwierząt, wymaga odpowiedniego użytkowania łąk i pastwisk, w tym siedlisk przyrodniczych o szczególnych wartościach przyrodniczych – torfowisk i mechowisk. Z myślą o ich ochronie stworzono niektóre pakiety programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego. Ważne jest, aby maksymalnie dużo środków z tego programu zostało wydane na realizację ww. pakietów. Jest to szczególnie istotne z uwagi na realizację celów ochronnych Natura 2000, bowiem płatności rolnośrodowiskowo-klimatyczne są narzędziami wdrażania planów zadań ochronnych i planów ochrony.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Zapewnienie środków na zachowanie siedlisk łąkowych chronionych w ramach Dyrektywy siedliskowej na terenach obszarów OSO i OZW o łącznej powierzchni 153 000 ha oszacowanych na 205 200 000 € (źródło szacunków: Priorytetowe Ramy Działania - PAF).
B.I.2	Wsparcie ochrony różnorodności biologicznej na gruntach ornych poprzez pakiety programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego.	Postępująca intensyfikacja użytkowania rolniczego powoduje zanik gatunków związanych z gruntami rolnymi (m.in. chomika, flory segetalnej, niektórych ptaków). Nowe pakiety programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego stwarzają możliwość ochrony utrzymania struktur sprzyjających mozaice krajobrazu rolniczego – miedzi śródpolnych, zadrzewień, zakrzaczeń, remiz itp.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Zapewnienie środków programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego na ochronę różnorodności biologicznej na gruntach ornych.
B.I.3	Przeprowadzenie szkoleń dla rolników i pracowników instytucji branżowych z zakresu cennych przyrodniczo siedlisk i gatunków występujących na obszarach rolnych.	Wiedza rolników, oraz przedstawicieli instytucji branżowych (m.in. ARiMR, doradztwo), na temat różnorodności biologicznej obszarów wiejskich i sposobu jej ochrony jest wciąż niewystarczająca. Przeprowadzenie szeroko zakrojonej kampanii szkoleniowej wpłynie na poprawę sposobu użytkowania rolniczego oraz lepsze wykorzystanie instrumentów	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	1. Liczba przeprowadzonych szkoleń dla rolników i pracowników instytucji branżowych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		finansowych wspierających ochronę różnorodności biologicznej (PROW i inne).		
B.I.4	Zwiększenie retencji wodnej na obszarach rolnych.	Największa różnorodność biologiczna na obszarach rolnych jest obserwowana na gruntach podmokłych. Mokradła na terenach rolnych spełniają też istotną rolę w retencji wodnej. Jednak wciąż postępuje proces masowego odprowadzenia wody z użytków rolnych, m.in. poprzez melioracje odwadniające. Dlatego istotne jest wsparcie projektów mających na celu zatrzymanie wody (m.in. przez budowę zastawek) w ramach dostępnych źródeł finansowania, w tym POIS i LIFE.	Ministerstwo Środowiska	1) Liczba projektów mających na celu zwiększenie retencji wodnej na terenach rolnych.
B.I.5	Aktualizacja, publikacja i dystrybucja Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych.	Kodeks Dobrych Praktyk Rolniczych (KDPR) zawiera zestaw praktyk rolniczych ograniczających negatywny wpływ działalności rolniczej na środowisko; zgodny z obowiązującym prawodawstwem. Od czasu wydania poprzedniej edycji KDPR nastąpiły zarówno zmiany w obowiązującym prawie, jak i nastąpił postęp wiedzy z zakresu nauk rolniczych. Zadanie ma na celu aktualizację KDPR oraz dystrybucję opublikowanego materiału pośród rolników i instytucji branżowych (doradztwo rolnicze).	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Upublicznienie przygotowanego Kodeksu (np. w Internecie).
B.I.6	Rozwój mechanizmów umożliwiających wykorzystanie biomasy pozyskanej, w sposób sprzyjający ochronie siedlisk, na cele energetyczne.	Utrzymanie ekstensywnego użytkowania łąk i pastwisk jest kluczowe dla ochrony różnorodności biologicznej obszarów wiejskich. Znaczna powierzchnia trwałych użytków zielonych jest obecnie koszona, a biomasa jest wykorzystywana, jako źródło energii odnawialnej. Jednak rozwój tych zastosowań wymaga dalszego wsparcia m.in. dofinansowania budowy infrastruktury do produkcji i spalania peletu i bryketu. Dlatego istotne jest wsparcie ww. przedsięwzięć w ramach dostępnych źródeł finansowania, w tym POIS i LIFE.	Ministerstwo Środowiska	Liczba hektarów cennych siedlisk chronionych przez te działania.
B.I.7	Przygotowanie, publikacja i dystrybucja Poradnika Rolnictwa Przyjaznego Przyrodzie.	Przygotowanie Poradnika Rolnictwa Przyjaznego Przyrodzie (PRRP) ma na celu zebranie w jednym opracowaniu praktyk rolniczych sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej na obszarach rolnych. Zalecenia skonstruowane w oparciu o badania naukowe oraz praktyczne doświadczenia zostaną zebrane w sposób ułatwiający ich implementację w gospodarstwach rolnych, zarządach melioracji czy spółkach wodnych. Zadanie ma na celu przygotowanie oraz publikację i dystrybucję Poradnika pośród rolników i instytucji branżowych (doradztwo rolnicze).	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Upublicznienie przygotowanego Poradnika (np. w Internecie).

B.II. Wzmocnienie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważone gospodarowanie w leśnictwie

Lasy stanowią ponad 60% powierzchni obszarów chronionych, są ostoją różnorodności biologicznej i gwarantem ciągłości funkcji przyrodniczych. Dlatego gospodarka leśna uwzględnia wielofunkcyjny charakter lasów i dąży do właściwego zrównoważenia swoich celów. W związku z powyższym, ważne jest aby planowanie gospodarki leśnej, uwzględniało nadal aspekty związane z zrównoważonym użytkowaniem różnorodności biologicznej. Planowanie powinno dotyczyć zarówno lasów państwowych, jak i lasów innej własności. Ważne jest pozostawienie w maksymalnym stopniu lasów na obszarach chronionych najwyższej rangi naturalnym procesom ekologicznym, jak i realizacja użytkowania sprzyjająca ochronie siedlisk i gatunków.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
B.II.1	Ochrona populacji rzadkich rodzimych gatunków w ekosystemach leśnych.	Ochrona i promocja populacji rzadkich rodzimych gatunków drzew i krzewów. Zwrócenie szczególnej uwagi na zanikające ważne gatunki (wiąz, jesion, klon jawor itp.) w ich naturalnych siedliskach oraz gatunki chronione np. cis pospolity, jarząb brekinia.	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Kontynuacja obecnie realizowanych działań – liczba gatunków objętych działaniami, liczba wyprodukowanych sadzonek i powierzchnia (ha) odnowionych/zalesionych nimi powierzchni.
B.II.2	Utrzymanie i wspieranie struktury i funkcji ekosystemów leśnych.	Utrzymanie i promocja zróżnicowanego wieku i struktury przestrzennej drzewostanów, z uwzględnieniem składu gatunkowego siedlisk leśnych.	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Wzrost powierzchni zróżnicowanych drzewostanów.
B.II.3	Zapewnienie większej obecności różnych typów martwego drewna w ekosystemach leśnych.	Pozostawianie części drzew do naturalnej śmierci uwzględniając wiedzę biologiczną jak i potrzeby i możliwości: fazę rozwojową oraz kondycję zdrowotną konkretnego drzewostanu. Realizowane poprzez: m.in. pozostawianie pewnej części zamarłych drzew, ochronę drzew dziuplastych, oraz postawianie „kęp starodrzewów” na powierzchniach odnowieniowych.	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Wzrost wielkości m ³ /ha raportowanej w Wielkoobszarowej Inwentaryzacji Stanu Lasu.
B.II.4	Ochrona populacji ptaków leśnych.	Utrzymanie wartości zagregowanego wskaźnika liczebności pospolitych ptaków leśnych.	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Utrzymanie lub wzrost wskaźnika Forest Bird Index na poziomie 1.2
B.II.5	Aktualizacja krajowego programu zwiększania lesistości.	Zadanie ma na celu aktualizację krajowego programu zwiększania lesistości w oparciu o rodzime gatunki i z zachowaniem regionalizacji przyrodniczo-leśnej. W przypadku przyjęcia regulacji prawnych dotyczących korytarzy ekologicznych, nowy program powinien obejmować zapisy dotyczące leśnych korytarzy ekologicznych, a także zakazu zalesiania obszarów o wysokich walorach przyrodniczych.	Ministerstwo Środowiska	Przygotowanie zaktualizowanego programu zwiększania lesistości.
B.II.6	Przebudowa drzewostanów.	Drzewostany nie zapewniające możliwości realizacji celów trwałej, zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej będą podlegały przebudowie. Działania te będą podejmowane na podstawie indywidualnej oceny. Celem finalnym przebudowy ma być drzewostan o złożonej budowie i strukturze wieku, o składzie gatunkowym dostosowanym do siedliska, zawierającym rodzime gatunki i zgodnym z regionalizacją	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Powierzchnia wykonanych cięć przekształceniowych, odnowień podkapowych oraz rozmiar uzupełnień, dolesień, cięć sanitarnych i pielęgnacyjnych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		przyrodniczo-leśną.		
B.II.7	Kształtowanie zasobów wodnych.	Potrzeby wodne ekosystemów leśnych mogą być zaspokojone m.in. dzięki retencyjnym właściwościom gleb leśnych oraz mikroklimatowi wnętrza lasu. Zwiększenie retencji wodnej lasu i oddziaływanie na jakość wód możliwe są poprzez poprawę funkcjonalności, odtworzenie lub budowę nowych urządzeń melioracyjnych służących utrzymaniu optymalnego poziomu wody lub spowolnieniu jej spływu (zastawki, progi, przelewy umożliwiające regulowanie stanu wilgotności siedlisk); budowę obiektów tak zwanej małej retencji	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	Liczba wybudowanych / zmodernizowanych / urządzeń wspomagających kształtowanie zasobów wodnych w lasach.

B.III. Wsparcie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważoną gospodarkę rybacką

Rybolówstwo jest gałęzią gospodarki mającą kluczowy wpływ na różnorodność biologiczną Morza Bałtyckiego. Nadmiernie intensywny połów ryb wpływa negatywnie zarówno na gatunki pozyskiwane gospodarczo, jak i inne - poprzez przyłowy oraz niszczenie wrażliwych siedlisk dna. Konieczne jest sukcesywne ograniczanie presji rybolówstwa na ekosystemy Bałtyku, m.in. poprzez zmianę regulacji prawnych, rozwój bezpieczniejszych dla środowiska technik połowowych, wzrost świadomości ekologicznej rybaków oraz pomoc w znajdowaniu im innych źródeł dochodów. Istotny jest też rozwój metod oceny wpływu rybactwa na różnorodność biologiczną. Wpływ akwakultury na różnorodność biologiczną jest bardziej złożony. Tworzenie i utrzymanie stawów hodowlanych ma niejednokrotnie bardzo korzystny wpływ, m.in. na ptaki wodno-blotne. Dlatego istotne jest utrzymanie ekstensywnej gospodarki stawowej, w szczególności w akwenach bogatych w dziko żyjące gatunki. Wskazane jest rozwijanie i propagowanie bezpiecznych dla chronionych gatunków metod ograniczania szkód powodowanych przez nie w rybostanie stawów hodowlanych oraz wprowadzenie systemu odszkodowań za straty powodowane przez najbardziej zagrożone gatunki (np. rybolowa).

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
B.III.1	Zachowanie siedlisk zagrożonych gatunków poprzez utrzymanie lub przywrócenie ekstensywnej gospodarki rybackiej na stawach rybnych.	Stawy rybne są siedliskiem wielu cennych gatunków. Ekstensywne ich użytkowanie wiąże się m.in. z zachowaniem strefy szuwarów, a tym samym miejsc gniazdowania dla licznych gatunków ptaków. Z uwagi na uwarunkowania ekonomiczne, utrzymanie tego typu gospodarki wymaga dodatkowego wsparcia finansowego. W związku z tym, istotne jest aby w trakcie realizacji Programu Operacyjnego „Rybactwo i Morze” na lata 2014-2020 środki przeznaczone na ten cel (w ramach działania wodno-środowiskowego) nie uległy zmniejszeniu. Należy również podjąć kroki, które zapewnią, iż rekompensaty wypłacane będą użytkownikom stawów, których działalność jest rzeczywiście zgodna z celami ochrony przyrody na danym obszarze.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Utrzymanie dotychczasowego udziału środków finansowych przeznaczonych na działania wodno-środowiskowe oraz zapewnienie wypłaty rekompensat użytkownikom stawów, których działalność jest zgodna z celami ochrony przyrody.
B.III.2	Opracowanie długoterminowych planów zarządzania dla wszystkich stad ryb poławianych komercyjnie z uwzględnieniem	Plany zarządzania powinny uwzględniać oddziaływanie na środowisko, w tym zagrożone zasoby przyrodnicze (gatunki, siedliska) podlegające w sposób niezamierzony oddziaływaniu wykonywanych połowów i/lub zarybiania gospodarczego. Powinny one uwzględniać	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Wejście w etap realizacji wszystkich planów zarządzania dla ryb poławianych komercyjnie. Wdrożenie powinności OOS dla różnych technik połowów ryb (szczególnie

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	oddziaływania na środowisko ich połowu i zarybiania.	potrzeby ochrony zasobów genetycznych, jak ochrony gatunków oraz dotyczyć zarówno ryb słodkowodnych, morskich, jak i dwuśrodowiskowych. Plany te powinny podlegać strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko oraz na obszary Natura 2000.		na obszarach Natura 2000)
B.III.3	Wprowadzenie regulacji mających na celu ograniczenie odrzutów podczas połowów.	Zostanie przygotowana regulacja prawna mająca na celu ograniczenie odrzutów podczas połowów. Dotyczyć to będzie zarówno gatunków komercyjnych, jak i przyłowu gatunków chronionych oraz zagrożonych.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Przygotowanie projektu regulacji prawnej ograniczającej odrzuty podczas połowów. Stworzenie systemu raportowania przyłowu gatunków chronionych.
B.III.4	Aktualizacja, publikacja i dystrybucja Kodeksu Dobrej Praktyki Odpowiedzialnego Rybołówstwa.	Polski Kodeks Odpowiedzialnego Rybołówstwa został opracowany już w 2011 r. i m.in. podpisany przez organizacje producenckie, jednak sam dokument, ani informacja na jego temat nie została należycie upowszechniona. Zaktualizowany kodeks powinien być rozdyskrebowany pośród rybaków. Kodeks powinien być oceniony przez gremium eksperckie np. PROP pod kątem wpływu dokumentu na zachowanie różnorodności biologicznej.	Morski Instytut Rybacki- Państwowy Instytut Badawczy	Przeprowadzenie konsultacji projektu dokumentu pod kątem ochrony różnorodności biologicznej oraz jego upublicznienie poprzez przeprowadzenie kampanii informacyjnej, która obejmie rybaków i/lub beneficjentów PO Ryby.
B.III.5	Ograniczenie połowów poprzez dywersyfikację dochodów rybaków, w tym rozwój pro-przyrodniczych form działalności gospodarczej.	Zadanie ma na celu przekazanie środków dla rybaków na uzyskanie alternatywnych źródeł dochodu, w stosunku do działalności rybackiej. Zostaną zapewnione środki finansowe na rozwój pro-przyrodniczych form działalności gospodarczej, w tym zakresu turystyki zrównoważonej (np. rejsy mające na celu obserwację ptaków, ssaków morskich) i produktu lokalnego.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Liczba pro-przyrodniczych projektów finansowanych przez Lokalne Grupy Rybackie.
B.III.6	Opracowanie i wdrożenie zasad wykonywania ocen oddziaływania na środowisko rybołówstwa i akwakultury.	Z uwagi na wpływ na różnorodność biologiczną oraz realizację celów ochronnych dla obszarów chronionych, rybołówstwo oraz akwakultura powinny być objęte rutynowymi ocenami oddziaływania na środowisko (OOŚ). Raporty OOŚ powinny być wykonywane szczególnie w przypadku realizacji ww. działalności na obszarach chronionych, w tym Natura 2000, parkach narodowych i HELCOM BSPA. Z uwagi na odrębną specyfikę powinny zostać wypracowane zasady opracowania prognoz OOŚ dla rybołówstwa i akwakultury (zarówno co do zakresu, jak i trybu zatwierdzania). Zasady te powinny być wdrożone w ramach nowelizacji prawodawstwa dot. OOŚ.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, regionalne dyrekcje ochrony środowiska, urzędy morskie	Znowelizowane prawodawstwo dot. OOŚ, zawierające zasady dotyczące wykonywania ocen dla rybołówstwa i akwakultury. Liczba i jakość wykonywanych ocen.
B.III.7	Identyfikacja technik i narzędzi połowowych, sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej oraz ich zastosowanie przez rybaków	Rybołówstwo może wpływać negatywnie na ptaki i ssaki morskie, degraduje też siedliska morskie. Wypracowywane są nowe metody połowów, które ograniczają negatywny wpływ tej działalności na różnorodność biologiczną. Zadanie ma na celu zidentyfikowanie dotychczasowych dobrych praktyk w tym zakresie, zainicjowanie	Morski Instytut Rybacki - Państwowy Instytut Badawczy, Instytut Rybołówstwa Śródlądowego, inne jednostki badawcze,	

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		kontynuacji badań, poprzez przygotowanie opracowania podsumowującego stan wiedzy na ww. temat oraz wdrożenie w życie najlepszych zidentyfikowanych praktyk i narzędzi.	organizacje pozarządowe	

B.IV. Wsparcie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważoną gospodarkę wodną

Wzmocnienie działań na rzecz osiągnięcia i utrzymania dobrego stanu wód, a także ekosystemów wodnych i od wód zależnych, w tym utrzymania wszędzie tam, gdzie jest to możliwe naturalnego lub zbliżonego do naturalnego charakteru rzek i ich dolin, jest niezwykle istotne dla zachowania różnorodności biologicznej. Należy podjąć działania mające na celu odtworzenie ciągłości ekologicznej rzek, w tym działania minimalizujące przegradzanie rzek (co zmienia właściwości fizykochemiczne wód i morfologię koryt, tworzy bariery migracji), eksploatację kruszywa z koryt rzecznych, niewłaściwie lub niepotrzebnie wykonywane regulacje rzek (czasem bez ich analizy wpływu na środowisko przyrodnicze), niewłaściwie planowaną i realizowaną ochronę przeciwpowodziową (budowa i utrzymywanie wałów przeciwpowodziowych zamiast tworzenia polderów, budowa wielkich zbiorników przeciwpowodziowych) itp.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
B.IV.1	Minimalizacja zagrożeń różnorodności biologicznej głównych rzek, wynikających z istnienia barier na trasach migracji gatunków.	Część inwestycji hydrotechnicznych stanowi barierę na trasie migracji gatunków wodnych, a tym samym przyczynia się do przzerwiania ciągłości ekologicznej rzek. Istotne staje się udrażnianie rzek i przywracanie ciągłości ekologicznej poprzez budowanie przeprawek.	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej	Liczba zinventaryzowanych barier.
B.IV.2	Opracowanie i przyjęcie do stosowania wytycznych (zasad dobrej praktyki) w zakresie ochrony różnorodności biologicznej w projektowaniu, budowie i eksploatacji inwestycji hydrotechnicznych.	Inwestycje hydrotechniczne w znaczący sposób oddziałują na różnorodność biologiczną, a stosowane rozwiązania projektowe i ich realizacja, często w niewystarczający sposób uwzględniają potrzeby jej ochrony. Konieczne jest zatem opracowanie i wdrożenie do praktyki stosownych wytycznych w tym zakresie.	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej	Publikacja opracowanych wytycznych.
B.IV.3	Rewitalizacja małych cieków wodnych zamienionych na proste kanały melioracyjne.	Problemy ekologiczne związane z pracami melioracyjnymi są ogromne, zwłaszcza konsekwencje prostowania tysięcy km małych cieków wodnych zamienionych w kanały dla szybszego odprowadzania wody z terenów rolniczych.	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, urzędy marszałkowskie	Długość (km) zrewitalizowanych cieków wodnych.

B.V. Wzmocnienie narzędzi planistycznych w działaniach na rzecz ochrony różnorodności biologicznej

Procedury planowania przestrzennego powinny w większym stopniu uwzględniać zasady ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej. Przygotowanie i upowszechnienie aktów prawnych powinno zostać poprzedzone wykonaniem analiz uwzględniających potrzeby ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej, które stanowiąc winny jedną z podstaw merytorycznych opracowywania koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, planów zagospodarowania przestrzennego województw, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
B.V.1.	Opracowanie i wprowadzenie w życie rozwiązań prawnych zobowiązujących do szerszego uwzględniania potrzeb ochrony różnorodności biologicznej w planowaniu przestrzennym.	Przygotowanie i upowszechnienie aktów prawnych powinno zostać poprzedzone wykonaniem analiz uwzględniających potrzeby ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej, które stanowiąc winny jedną z podstaw merytorycznych opracowywania koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, planów zagospodarowania przestrzennego województw, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju	Liczba przyjętych do stosowania rozwiązań prawnych.
B.V.2.	Opracowanie i upowszechnienie kodeksu dobrych praktyk planistycznych zawierających zasady i wymogi ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej, w tym w zakresie kształtowania ekologicznych funkcji krajobrazu, spójności krajowego systemu obszarów chronionych oraz funkcjonowania korytarzy ekologicznych.	Pomimo istnienia prawnych wymogów uwzględniania uwarunkowań przyrodniczych w procedurach i dokumentach planowania przestrzennego, problematyka ochrony różnorodności biologicznej jest traktowana zbyt marginalnie. Dotyczy to szczególnie zagadnień prawidłowego kształtowania struktury ekologicznej. Wynika to między innymi z braku hierarchicznego systemu planowania oraz obligatoryjnego wymogu opracowywania planów zagospodarowania przestrzennego. Brakuje także dobrych opracowań metodycznych w tym zakresie oraz należytego egzekwowania potrzeb ochrony przyrody przez uzgadniające lub opiniujące dokumenty planistyczne organy i instytucje. Konieczne jest zatem przygotowanie i szerokie rozpowszechnienie stosownego kodeksu dobrych praktyk oraz innych materiałów informacyjnych.	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju	Publikacja opracowanego kodeksu.

Cel strategiczny C:

Zachowanie i przywracanie populacji zagrożonych gatunków i siedlisk

Zachowanie i przywracanie bogactwa gatunków i siedlisk to istota ochrony różnorodności biologicznej, tak w kraju, jak też w Unii Europejskiej i w skali globalnej. Najcenniejsze siedliska i wiele zagrożonych gatunków jest chronionych w ramach systemu obszarów chronionych oraz ochrony gatunkowej, jednak skuteczna ochrona wymaga wzmocnienia efektywności planowania przestrzennego. Do osiągnięcia celu przyczyni się poprawa skuteczności ochrony oraz odtwarzania cennych siedlisk i gatunków, a także zrównoważone pozyskiwanie gatunków ze stanu dzikiego. Programy rewitalizacji siedlisk i restytucji gatunków ginących wymagają dużego wsparcia naukowego.

C.I. Poprawa efektywności planowania zarządzania i ochrony różnorodności biologicznej na obszarach chronionych

Planowanie jest podstawą skutecznego zarządzania mającego na celu ochronę różnorodności biologicznej. Zgodnie z obowiązującym prawodawstwem, dla wszystkich obszarów Natura 2000 powinny zostać opracowane i wdrożone plany ochrony lub plany zadań ochronnych. Plany ochrony powinny być opracowane także dla innych obszarowych form ochrony przyrody: parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych. Jednym z warunków skutecznej ochrony jest uwzględnienie zapisów wymienionych wyżej planów w dokumentach z zakresu planowania przestrzennego, decydujących o sposobie gospodarowania na danym obszarze. Aby wszystkie powyższe zadania zostały wykonane poprawnie, niezbędne jest wsparcie planowania oraz ocen oddziaływania na środowisko (a tym na obszary chronione) poprzez zorganizowanie systemu szkoleń w zakresie ochrony różnorodności biologicznej dla planistów i podmiotów wykonujących raporty i prognozy, a także pracowników organów ochrony przyrody, którzy je przyjmują.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
C.I.1.	Opracowywanie dokumentów planistycznych dla najważniejszych obszarowych form ochrony przyrody oraz aktualizacja planów istniejących.	Dokumenty planistyczne: plany ochrony i/lub plany zadań ochronnych, powinny być opracowane dla najważniejszych obszarowych form ochrony przyrody: obszarów Natura 2000, parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych. Wskazana byłaby również aktualizacja istniejących już planów.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska Ministerstwo Środowiska, urzędy marszałkowskie, urzędy morskie	Opracowane dokumenty planistyczne dla: obszarów Natura 2000, parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych.
C.I.2.	Zapewnienie właściwego ujmowania ustaleń i wskazań planów ochrony i planów zadań ochronnych dla form ochrony przyrody, a także innych uwarunkowań form ochrony przyrody, w dokumentach planistycznych decydujących o sposobie gospodarowania na danym obszarze.	Skuteczną ochronę zagrożonym gatunkom można zapewnić jedynie poprzez ujęcie zakresów planów w dokumentach planistycznych decydujących o sposobie gospodarowania na danym obszarze (m.in. planach gospodarowania wodami dorzecza, programie wodno-środowiskowym kraju, planach zarządzania ryzykiem powodziowym oraz w warunkach korzystania z wód dorzecza i zlewni, studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planach zagospodarowania przestrzennego).	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju	Uwzględnienie wskazań planów ochrony i planów zadań ochronnych dla wszystkich form ochrony przyrody, a także innych uwarunkowań form ochrony przyrody, w dokumentach planistycznych, decydujących o sposobie gospodarowania na danym obszarze.
C.I.3.	Wypracowanie mechanizmów uniemożliwiających nadmierne przeznaczenie gruntów rolnych pod zabudowę w dokumentach planistycznych.	Wskazane jest oszacowanie powierzchni niezbędnych dla zaspokojenia potrzeb wzrostu gospodarczego oraz urbanizacji przy jednoczesnej ochronie zasobów przestrzeni rolniczej. Brak wiarygodnych oszacowań w tym względzie jest przyczyną nadmiernego przeznaczenia w dokumentach planistycznych gruntów rolnych pod zabudowę, jak również chaotycznej (rozproszonej) zabudowy terenów rolniczych. W planowaniu należy stosować podejście ekosystemowe (planowanie przestrzenne jako planowanie krajobrazu funkcjonalnego, z uwzględnieniem usług ekosystemowych, sieci łączności ekologicznej dla różnych grup organizmów itp.).	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Opracowanie dotyczące mechanizmów uniemożliwiających nadmierne przeznaczenie gruntów rolnych pod zabudowę w dokumentach planistycznych.

C.II. Ochrona i odtwarzanie cennych siedlisk przyrodniczych

Dla ochrony siedlisk na obszarach chronionych kluczowe jest wdrożenie planów ochrony lub planów zadań ochronnych. Ich realizacja powinna być uwzględniona w programach sektorowych. Specjalne programy ochrony i restytucji będą potrzebne w odniesieniu do tych siedlisk, których ochrona nie będzie wspierana w ramach przedsięwzięć resortowych, a wymagają podjęcia działań w skali lokalnej lub regionalnej jak np. obszary wodno-błotne. Programy te powinny być włączone do dokumentów planistycznych decydujących o sposobie zagospodarowania na danym terenie. Ponieważ często warunkiem realizacji zadania jest udostępnienie gruntów, ważne jest również zapewnienie możliwości finansowania wykupu i innych form udostępniania terenu dla celów ochronnych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
C.II.1.	Opracowywanie i wdrożenie programów ochrony i odtwarzania zdegradowanych siedlisk, w tym szczególnie wodno-błotnych.	Podobnie jak dla gatunków powinny być opracowane indywidualne programy ochrony dla zagrożonych siedlisk (np. lasów łęgowych). Powinny być one nakierowane szczególnie na obszary pełniące ważną funkcję w strukturze ekologicznej regionu lub w lokalnym systemie krążenia wody. Oprócz realizacji działania na poziomie lokalnym i regionalnym konieczne jest również podejście na poziomie ogólnokrajowym.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju (urzędy morskie-na terenie obszarów morskich).	1. Liczba opracowanych programów ochrony i/lub odtwarzania siedlisk.
C.II.2.	Zapewnienie możliwości finansowania wykupu i innych form udostępniania gruntów w celu ochrony siedlisk na terenach objętych obszarowymi formami ochrony oraz w innych kluczowych miejscach występowania roślin i zwierząt wymagających ochrony.	Często warunkiem prowadzenia działań ochronnych na danym terenie jest możliwość udostępnienia gruntów. Dotyczy to w szczególności działek będących własnością osób fizycznych (głównie rolników), którzy często zaprzestali użytkowania gruntów. Niezbędne jest zatem zapewnienie środków na wykup lub dzierżawę kluczowych miejsc występowania roślin i zwierząt wymagających ochrony. Wzrasta powoli liczba i znaczenie prywatnych ostoi przyrody. Należy wykorzystywać istniejące w prawie możliwości nieodpłatnego przekazywania gruntów skarbu państwa (zwłaszcza rolnych, ale także leśnych) na własność lub w użytkowanie organizacjom pozarządowym na cele ochrony przyrody.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Finansów	Powierzchnia gruntów dzierżawionych lub użytkowanych na cele ochrony przyrody w poszczególnych regionach.
C.II.3	Wprowadzenie w życie zasad ochrony różnorodności biologicznej na terenach użytkowanych przez Siły Zbrojne.	Użytkowanie obiektów przez Siły Zbrojne, w tym szczególnie poligonów wojskowych może wpływać negatywnie na stan różnorodności biologicznej. Konieczne jest więc wdrożenie mechanizmów egzekwowania zasad postępowania, które służyłyby minimalizowaniu powstających i już powstałych strat.	Ministerstwo Obrony Narodowej	Zatwierdzenie zasad ochrony różnorodności biologicznej na terenach użytkowanych przez Siły Zbrojne. Ilość, skala, jakość i skuteczność podejmowanych działań ochronnych.

C.III. Poprawa skuteczności działań na rzecz ochrony gatunkowej

Ochrona gatunkowa powinna być realizowana zarówno na obszarach chronionych jak i poza nimi. Na obszarach chronionych niezbędne jest zapewnienie ochrony gatunkowej poprzez jak najszybsze wdrożenie wytycznych w tym zakresie, zawartych w planach ochrony. Aby działania te były efektywne, aktualizacji wymaga określenie list siedlisk i gatunków zagrożonych wyginięciem oraz ich potrzeb ochronnych.

Wskazane jest wypracowanie i okresowa weryfikacja planów ochrony najbardziej zagrożonych gatunków oraz ich konsekwentna realizacja, z uwzględnieniem działań z zakresu ochrony czynnej – gdzie jest to merytorycznie uzasadnione.

Ważnym instrumentem realizacji tego celu będzie opracowanie i realizacja krajowego programu wdrażania CITES i przepisów wspólnotowych w dziedzinie regulacji handlu zagrożonymi gatunkami.

W przypadku ochrony zagrożonych gatunków na terenie całego kraju i poza jego granicami, dla zwiększenia jej skuteczności konieczne jest także wzmocnienie efektywności przestrzegania przepisów, zarówno poprzez zapewnienie konsekwentnego ścigania i adekwatnego karania za świadome łamanie prawa (patrz cel D.I), jak i lepsze wykorzystywanie narzędzi zawartych w ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, a dotyczących naprawy szkód w chronionych gatunkach.

Konieczne jest też usunięcie braków w pełnej implementacji prawa Unii Europejskiej w zakresie ochrony gatunkowej poprzez zakazanie niektórych czynności wobec pochodzących ze środowiska naturalnego okazów gatunków obcych faunie i florze Polski, ale rodzimych dla innych krajów Unii i ujętych w Załączniku IV Dyrektywy Siedliskowej.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
C.III.1.	Opracowanie i wdrożenie programów ochrony dla kluczowych gatunków dziko żyjących roślin i zwierząt.	Należy kontynuować opracowywanie programów ochrony dla kluczowych gatunków roślin i zwierząt oraz wdrożyć w życie istniejące już programy.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Liczba zatwierdzonych oraz liczba wdrożonych programów ochrony dla gatunków zagrożonych wyginięciem.
C.III.2.	Aktualizacja i upowszechnianie krajowych list gatunków i siedlisk zagrożonych wyginięciem.	W celu określenia priorytetów działań ochronnych należy zaktualizować i upowszechnić krajowe czerwone listy i księgi zagrożonych gatunków i ich siedlisk. Obecnie ustalenie statusów ochronnych krajowych list siedlisk i gatunków wymaga zbierania informacji z wielu różnych miejsc, przy czym nie wszystkie są ogólnodostępne. Dane powinny być zebrane w jednym miejscu i udostępnione poprzez system internetowy.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, instytucje zajmujące się tworzeniem czerwonych list	1. Zaktualizowanie Czerwonych Ksiąg i List Siedlisk, Roślin, Zwierząt i Grzybów. 2. Stworzenie ogólnodostępnej bazy danych zawierającej informacje o aktualnym statusie zagrożonych wyginięciem gatunków lub udostępnienie czerwonych ksiąg poprzez system internetowy.
C.III.3.	Aktualizacja przepisów o ochronie gatunkowej	Przygotowanie projektu zmiany ustawy o ochronie przyrody w zakresie ochrony zagrożonych gatunków (krajowych i obcych). Zmiana rozporządzeń w zakresie ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów.	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.	Wydanie nowych przepisów.
C.III.4	Opracowania i wdrożenie w życie krajowego programu wdrażania CITES i innych przepisów w zakresie kontroli handlu zagrożonymi gatunkami	Realizacja postanowień CITES oraz krajowych i wspólnotowych przepisów w zakresie kontroli handlu zagrożonymi gatunkami wymaga skoordynowanych działań. Dlatego wskazane jest opracowanie krajowego programu, wyznaczającego główne cele, priorytety, metody, jednostki odpowiedzialne, koszty i terminy działań. Opracowanie takiego programu jest też zgodne z Zaleceniem Komisji z dnia 13 czerwca 2007 r. określającym działania dotyczące wykonania rozporządzenia Rady (WE) Nr 338/97 w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi. Po przyjęciu przez organy CITES program powinien być realizowany, a podejmowane działania raportowane na podstawie art. 15 ust. 4 lit. c rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97.	Ministerstwo Środowiska	Opracowanie i przyjęcie programu.
C.III.5	Wprowadzenie systemu zapewniającego możliwość przetrzymywania żywych zwierząt z gatunków	Obecnie realizacja przepisów regulujących obrót żywymi zwierzętami z gatunków chronionych na podstawie różnych aktów prawnych jest mocno ograniczona w związku z brakiem azyli lub innych	Ministerstwo Środowiska	Opracowanie i przyjęcie odpowiednich zmian w przepisach. Zapewnienie odpowiednich środków

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	chronionych zatrzymanych, odnalezionych lub wobec których orzeczono przepadek	jednostek, do których mogłyby być one przekazywane. Możliwości ich przekazywania do ogrodów zoologicznych są bardzo ograniczone ze względu na przepisy oraz ograniczone środki finansowe. Konieczne jest utworzenie systemu azyli, a także zapewnienie środków na utrzymywanie takich zwierząt, w tym na kontraktowanie ich przetrzymywania przez jednostki posiadające odpowiednie warunki (także podmioty prywatne). Jednocześnie należy lepiej umocować w przepisach i konsekwentnie stosować zasadę, że o ile to tylko możliwe, koszty co najmniej od zatrzymania do orzeczenia przypadku ponosi sprawca naruszenia przepisu. System ten powinien być wspólny dla wszystkich dziko występujących gatunków podlegających ograniczeniom w obrocie i posiadaniu (rodzimych, obcych zagrożonych, inwazyjnych, niebezpiecznych, stwarzających zagrożenie zoosanitarne, maltretowanych).		finansowych. Powstanie azylów i systemy kontraktowania przetrzymywania zwierząt (także poza azylami) Wzrost efektywności przestrzegania ograniczeń w obrocie żywymi okazami chronionych gatunków i spadek nielegalnego handlu nimi.

C. IV. Zrównoważone pozyskiwanie gatunków ze stanu dzikiego

Zrównoważone pozyskiwanie gatunków ze stanu dzikiego wymaga sprawnego systemu monitorowania i weryfikacji zasad gospodarowania dzikimi populacjami gatunków objętych ochroną częściową oraz gatunków będących przedmiotem handlu i gatunków łownych. Uregulowania i wdrożenia w systemie prawnym i kodeksach dobrych praktyk wymagają też zasady uwzględniania zmian populacyjnych poszczególnych gatunków łownych, szacowania ich zasobów i oceny wpływu eksploatacji gatunków na ich lokalne populacje oraz inne walory przyrodnicze.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
C.IV.1.	Opracowanie nowych i weryfikacja istniejących zasad pozyskiwania wybranych gatunków zwierząt, grzybów i roślin.	Dotyczy gatunków nie będących gatunkami łownymi, np. ślimaka winniczka oraz grzybów i roślin będących przedmiotem handlu w oparciu o oszacowanie ich zasobów oraz ocenę wpływu eksploatacji na lokalne populacje.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	1.Zweryfikowanie zasad pozyskiwania i limitów zbiorów wybranych gatunków zwierząt roślin i grzybów. 2.Stworzenia monitoringu liczebności wybranych gatunków zwierząt roślin i grzybów.
C.IV.2.	Utworzenie procedur rejestrowania danych o przyłowie gatunków chronionych – ptaków, ssaków, ryb i minogów.	Skuteczna ochrona gatunków chronionych wymaga rzetelnej informacji na temat wielkości ich przyłowu, szczególnie na obszarach Natura 2000 i innych obszarach chronionych.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Utworzenie procedur rejestrowania danych o przyłowie gatunków chronionych – ptaków, ssaków, ryb i minogów i przekazywania ich zwłok do instytucji badawczych oraz chorych i kontuzjowanych do ośrodków rehabilitacji.
C.IV.3.	Weryfikacja prawodawstwa pod kątem dostosowania terminów polowań na	W chwili obecnej istnieje potrzeba korekty terminów polowań na wybrane gatunki zwierząt łownych w szczególności zwierzyny plowej oraz ptaków z	Ministerstwo Środowiska	Weryfikacja rozporządzenia określającego terminy polowań na wybrane

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	wybrane gatunki zwierząt łownych w szczególności zwierzyny plowej oraz ptaków do cyklu rozrodczego określonego gatunku.	uwzględnieniem cyklu rozrodczego określonych gatunków (nie tylko łownych, ale i chronionych, odbywających legi w tych samych siedliskach).		gatunki zwierząt łownych w szczególności zwierzyny plowej oraz ptaków.
C.IV.4.	Wsiadanie z zamkniętych hodowli osobników zwierząt łownych o malejącej liczebności populacji.	W chwili obecnej na liście gatunków łownych znajduje się kilka gatunków, których liczebność malała lub maleje. W związku z prowadzeniem gospodarki łowieckiej w sposób planowy ich pozyskiwanie jest często przez koła łowieckie zawieszone. Utrzymywanie tych gatunków na liście zwierząt łownych powoduje, że dzierżawcy i zarządcy obwodów łowieckich są zainteresowani odbudowaniem populacji poprzez wsiadanie osobników hodowlanych do łowisk. W odniesieniu do zająca od kilku lat widoczna jest poprawa stanu populacji.	Polski Związek Łowiecki	Wzrost liczebności populacji gatunków zwierząt łownych
C.IV.5	Poprawa metod inwentaryzacji zwierząt łownych.	Możliwie najdokładniejsza wiedza o liczebności i strukturze płciowo-wiekowej populacji zwierząt łownych pozwala na prawidłowe zarządzanie zwierząt łownych w oparciu o plany łowieckie.	Polski Związek Łowiecki	Osiągnięcie stabilnych populacji zwierząt łownych pod względem ich liczebności

Cel strategiczny D:

Efektywne zarządzanie zasobami przyrodniczymi

Efektywne zarządzanie zasobami przyrodniczymi jest kluczowe dla zapewnienia odpowiedniego rozpoznania zasobów przyrodniczych i ich efektywnej ochrony. W celu osiągnięcia zakładanego rezultatu konieczne jest podjęcie działań mających na celu skuteczniejszą egzekucję przepisów prawnych w zakresie ochrony przyrody. Ważne jest także zapewnienie oraz odpowiednie wydatkowanie środków finansowych przeznaczonych na ochronę różnorodności biologicznej. Należy również podjąć działania mające na celu wprowadzenie spójnego systemu zbierania, przetwarzania i udostępniania danych o środowisku.

D.I. Skuteczna egzekucja przepisów w zakresie ochrony przyrody

Egzekwowanie prawa dotyczącego ochrony zasobów i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej bazuje nie tylko na znajomości przepisów prawa, ale także na znajomości specyfiki przedmiotów ochrony. Istotne jest opracowanie i wdrożenie szkoleń na temat ochrony zasobów przyrodniczych i zrównoważonego ich użytkowania dla sędziów i prokuratorów stojących na straży przestrzegania oraz egzekwowania prawa. Dla zapewnienia efektywności tych działań wskazane jest wyznaczanie prokuratorów specjalizujących się w dziedzinie łamania przepisów ochrony przyrody i środowiska i skupianie na nich wysiłków edukacyjnych.

Konieczne jest również systematyczne kształcenie kadr administracji wszystkich szczebli, zaangażowanych w podejmowanie decyzji z zakresu ochrony różnorodności biologicznej. Ponadto, w systemie nadzoru i kontroli przestrzegania prawa ochrony przyrody szczególną rolę spełniają służby działające na rzecz zachowania bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Ich efektywność w dużym stopniu zależy od znajomości obowiązujących regulacji prawnych oraz adekwatnego do potrzeb poziomu wiedzy odnoszącej się do problematyki różnorodności biologicznej. Istnieje więc potrzeba stałego rozwijania systemu szkoleń podnoszących kwalifikacje zawodowe funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej oraz Służby Celnej, a także inne wspieranie merytoryczne tych służb (oprogramowanie, podręczniki, wsparcie eksperckie).

Zapewnienie skutecznego przestrzegania złożonych przepisów w zakresie ochrony przyrody wymaga specjalistycznej wiedzy i doświadczenia, którego nie da się zdobyć podczas pojedynczego szkolenia. Konieczne jest więc stworzenie jednej służby (nowej, poprzez przekształcenie lub połączenie istniejących lub wydzielenie jej w ramach np. Policji),

odpowiedzialnej za egzekwowanie przestrzegania wszystkich przepisów w zakresie ochrony przyrody (ew. także dobrostanu zwierząt i innych aspektów ochrony środowiska). Służba ta powinna umożliwiać funkcjonariuszom awans w jej ramach wraz ze zdobywaniem kwalifikacji i doświadczenia.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
D.I.1	Opracowanie i wdrożenie programów kursów w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury w zakresie przepisów prawnych dotyczących ochrony zasobów i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej.	Opracowanie i wdrożenie programów kursów w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury w zakresie przepisów prawnych dotyczących ochrony zasobów i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej umożliwiłoby wprowadzenie systemowego kształcenia w w/w zakresie kandydatów na sędziów i prokuratorów jak również poprzez kształcenie ustawiczne umożliwiłoby stałe pogłębianie wiedzy pracowników wymiaru sprawiedliwości. Działaniom tym powinno towarzyszyć opracowywanie komentarzy do przepisów, podręczników i poradników.	Ministerstwo Sprawiedliwości	Opracowanie ram programowych z zakresu ochrony różnorodności biologicznej dla kandydatów na sędziów i prokuratorów. Liczba, jakość i aktualność poradników, podręczników i innych publikacji wspierających poprawną interpretację przepisów w tym zakresie.
D.I.2	Szkolenia sędziów oraz prokuratorów w zakresie egzekwowania i interpretacji przepisów prawa z zakresu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej.	Egzekwowanie prawa dotyczącego ochrony zasobów i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej bazuje na znajomości przepisów prawa oraz umiejętności ich interpretacji. Ważna jest również znajomość specyfiki zagadnienia oraz istotność ochrony różnorodności biologicznej celem ograniczenia przeświadczenia o małej szkodliwości społecznej czynów przeciwko środowisku. Prowadzeniu działań edukacyjnych powinno towarzyszyć wyznaczanie w prokuraturach okręgowych prokuratorów specjalizujących się w przestępstwach dotyczących ochrony przyrody. Działania edukacyjne powinny być w szczególności skierowane głównie do nich.	Ministerstwo Sprawiedliwości, Prokuratura Generalna	Liczba prokuratur okręgowych, w których wyznaczono prokuratorów prowadzących sprawy z zakresu prawa ochrony przyrody.
D.I.3	Szkolenia służb w tym policji, straży granicznej oraz służby celnej w zakresie egzekwowania i interpretacji przepisów prawa ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej.	W systemie nadzoru i kontroli przestrzegania prawa związanego z ochroną różnorodności biologicznej istotną rolę spełniają służby. Ich efektywność w dużym stopniu zależy od znajomości obowiązujących regulacji prawnych oraz adekwatnego do potrzeb poziomu wiedzy odnoszącej się do problematyki różnorodności biologicznej. Istnieje więc potrzeba stałego rozwijania systemu szkoleń podnoszących kwalifikacje zawodowe służb w w/w zakresie, a także zapewnienie aktualnych poradników oraz zewnętrznego wsparcia merytorycznego.	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Policja oraz Straż Graniczna), Ministerstwo Finansów (Służba Celna)	Liczba przeszkolonych funkcjonariuszy Policji, Straży granicznej oraz Służby Celnej.
D.I.4	Szkolenia urzędników administracji publicznej zaangażowanych w wydawanie decyzji z zakresu ochrony różnorodności biologicznej.	W celu poprawy jakości wydawanych decyzji środowiskowych w ramach procedur ooś oraz innych decyzji dotyczących ochrony środowiska (np. zezwolenia na usuwanie drzew) konieczne jest stałe podnoszenie kwalifikacji urzędników publicznych szczebla regionalnego oraz lokalnego w kwestii zarówno znajomości prawa i	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Liczba przeszkolonych urzędników zaangażowanych w wydawanie decyzji z zakresu ochrony różnorodności biologicznej.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		znajomości interpretacji przepisów prawnych ale również wiedzy merytorycznej z zakresu ochrony różnorodności biologicznej.		
D.I.6	Opracowanie mechanizmów i narzędzi zwiększających efektywność zapobiegania nielegalnemu obrotowi i wykorzystywaniu gatunków zagrożonych wyginięciem.	Konwencja Waszyngtońska oraz związane z nią regulacje UE wymagają od krajów podjęcia zdecydowanych działań na rzecz zapobiegania nielegalnemu obrotowi i wykorzystywaniu gatunków zagrożonych wyginięciem. Do najpilniejszych zadań stojących przed Polską w tej sferze należą m.in.: wprowadzenie centralnego, komputerowego rejestru zwierząt chronionych utrzymywanych w hodowlach wraz z opracowaniem i wprowadzeniem jednolitego, krajowego systemu ich znakowania. Uregulowania wymagają również zasady rejestracji hodowli ryb jesiotrowych i znakowania kawioru. Należy zwiększyć kontrolę obrotu gatunkami chronionymi przez Internet.	Ministerstwo Środowiska	Liczba wprowadzonych mechanizmów.
D.I.7	Wdrożenie stosowania psów do wykrywania przemytu żywych zwierząt.	Ze względu na to, że część Polskich granic jest zewnętrznymi granicami UE, szczególnie narażonymi na przemyt niektórych chronionych gatunków zwierząt, wskazane jest zwiększenie skuteczności wykrywania takich przemytów poprzez wyszkolenie i wprowadzenie do użytku psów wykrywających żywe zwierzęta i niektóre inne rodzaje okazów z gatunków chronionych.	Służba celna (Ministerstwo Finansów, Departament Polityki Celnej)	Liczba przejść granicznych, na których wykorzystywane są psy przeszkolone do wykrywania okazów gatunków chronionych, Liczba wykrytych prób przemytu.
D.I.8	Analiza uwarunkowań organizacyjnych, prawnych i finansowych stworzenia służby ochrony środowiska i utworzenie takiej służby	Pełne egzekwowanie prawa w zakresie ochrony różnorodności biologicznej jest wciąż problematyczne ze względu na rozproszony podział kompetencji między instytucjami odpowiedzialnymi za przestrzeganie prawa z zakresu ochrony przyrody. Dlatego też istnieje potrzeba stworzenia straży (służby, wydziału policji), która zajmowałaby się kompleksowo kontrolą respektowania ochrony przyrody w całym kraju, łączącej wszystkie dotychczasowe straże powołane na podstawie ustawy o ochronie przyrody, prawa łowieckiego itp., obejmującej kompetencjami wszystkie przestępstwa i wykroczenia w dziedzinie ochrony przyrody, łowiectwa, rybactwa, ochrony praw zwierząt i znaczną część ochrony środowiska. Przed dokonaniem niniejszej reformy konieczne jest przeprowadzenie kompleksowej analizy uwarunkowań prawnych, organizacyjnych oraz finansowych umożliwiających i utworzenie i funkcjonowania takiej jednostki.	Ministerstwo Środowiska	Opracowanie dokumentu opisującego możliwość powołania służby ochrony środowiska z uwzględnieniem uwarunkowań prawnych, organizacyjnych oraz finansowych.

D.II. Zapewnienie odpowiednich środków finansowych dla zachowania różnorodności biologicznej

Aby w skuteczny sposób chronić różnorodności biologiczną należy zapewnić odpowiedni poziom finansowania. Środki publiczne ze źródeł krajowych jak i z bezzwrotnej pomocy zagranicznej, w tym środki UE, mogą okazać się niewystarczające. Niezbędne jest zatem poszukiwanie innowacyjnych mechanizmów finansowych, które będą umożliwiały podjęcie zadań dla ochrony różnorodności biologicznej i będą uzupełniały środki finansowe ze źródeł publicznych. Różnorodność biologiczna powinna być źródłem innowacji i postępu dla wielu dziedzin gospodarki, wykształcania się nowych umiejętności i możliwości biznesowych oraz powstawania nowych miejsc pracy.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
D.II.1	Pilotażowe wsparcie dla przedsiębiorstw przyjaznych różnorodności biologicznej (PPB).	Przedsiębiorstwa przyjazne różnorodności biologicznej (PPB) generują zarówno zyski finansowe, jak i korzyści dla bioróżnorodności. Są to mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP) stanowiące integralną część gospodarki europejskiej i odgrywające istotną rolę w tworzeniu zrównoważonej gospodarki europejskiej. Rozwój sektora PPB wymaga wsparcia ze strony rządu oraz samorządów lokalnych (przynajmniej do momentu zrównoważenia rynku), ponieważ funkcjonowanie PPB obejmuje zapewnienie dóbr publicznych (rozumianych jako usługi ekosystemu), których nie można odzwierciedlić w jakimkolwiek przepływie gotówki lub bilansie przedsiębiorstwa. Ponadto, większość PPB to mikroprzedsiębiorstwa lub małe przedsiębiorstwa (częściej niż średnie), które tracą podwójnie z powodu niekorzystnej skali, tj. w formie wysokich kosztów względnych ponoszonych w związku z zapewnieniem zgodności z przepisami (także z certyfikacją) oraz wysokich kosztów transakcyjnych uzyskania środków finansowych na działanie i rozwój. Ponadto, istotnym jest również zainteresowanie wsparcia PPB przez banki komercyjne, które coraz częściej biorą pod uwagę kwestie społeczne i środowiskowe.	Ministerstwo Środowiska	Utworzenie pilotażowego mechanizmu wsparcia finansowego przedsiębiorstw przyjaznych różnorodności biologicznej (PPB).
D.II.2.	Zapewnienie wydatkowania środków finansowych z NFOŚiGW oraz WFOŚiGW oraz innych funduszy zgodnie z celami programu.	Wydatkowanie środków z NFOŚiGW oraz WFOŚiGW, a także z innych funduszy, dysponujących środkami publicznymi, powinno być podporządkowane celom programu. Zgodność z celami i zadaniami Programu powinna być jednym z kryteriów przy przyznawaniu dotacji czy pożyczek z tych funduszy. Należy zdecydowanie zwiększyć procent środków przeznaczanych na ochronę różnorodności biologicznej i związaną z nią edukację, kosztem bezzwrotnego wspierania przedsięwzięć o charakterze gospodarczym.	Ministerstwo Środowiska	Wysokość środków przeznaczonych na realizację zadań zgodnie z celami Programu.
D.II.3	Wspieranie, w miarę możliwości finansowych i organizacyjnych, realizacji Programu	Działania na rzecz ochrony i wzbogacenia różnorodności biologicznej stanowić mogą istotny stymulator rozwoju miejsc pracy poprzez zatrudnianie osób bezrobotnych	Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej	Ilość przeszkolonych osób w zakresie „zielonych” kwalifikacji.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej w zakresie zwiększania potencjału zasobów pracy niezbędnych dla realizacji celów Programu zapisanych w poszczególnych jego zadaniach.	między innymi do prowadzenia zalesień, pielęgnacji zieleni miejskiej, tworzenia i pielęgnacji obudowy ekologicznej dróg.		
D.II.4	Opracowanie i wprowadzenie w życie instrumentów służących utrzymaniu tradycyjnych praktyk zrównoważonego użytkowania zasobów różnorodności biologicznej przez społeczności lokalne	W niektórych społecznościach lokalnych zachowały się jeszcze tradycyjne praktyki gospodarowania oraz wytwarzania w oparciu o zasoby przyrody produktów regionalnych, stanowiące istotny składnik dziedzictwa kulturowego. Wobec występującego zagrożenia całkowitego zaniku tego rodzaju form działalności istnieje potrzeba opracowania i wdrażania stosownych instrumentów umożliwiających ich dalsze utrzymanie.	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Liczba projektów wspieranych przez MKiDN, w których uwzględniono tradycyjne praktyki zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej

D.III. Wzmocnienie systemu zarządzania obszarami chronionymi

W celu skutecznej ochrony różnorodności biologicznej konieczne jest wzmocnienie zarządzania obszarami chronionymi. W szczególności należy poddać przeglądowi cele, zakres ochrony oraz system zarządzania w wybranych formach obszarowej ochrony przyrody. Rewizji wymagają regulacje prawne dotyczące parków krajobrazowych oraz obszarów chronionego krajobrazu. Aktualizacji wymaga również lokalizacja planowanych korytarzy ekologicznych, w celu odtwarzania lądowych i wodnych powiązań ekologicznych pomiędzy obszarami chronionymi, siedliskami chronionych roślin i zwierząt oraz ich umocowanie w strategiach i planach zagospodarowania przestrzennego.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
D.III.1.	Rewizja celów, funkcji oraz zasad wykonywania ochrony w parkach krajobrazowych oraz na obszarach chronionego krajobrazu.	Rewizji wymagają regulacje prawne dotyczące parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu. W sposób przejrzysty należy określić cele, funkcje oraz zasady wykonywania ochrony na obszarach powyższych form ochrony. Ochrona w parkach krajobrazowych powinna mieć odniesienie do realizacji w Polsce postanowień Konwencji Krajowej, co wiąże się z opracowaniem typologii krajobrazów Polski i wskazaniem najbardziej zagrożonych typów krajobrazu. Obszary chronionego krajobrazu powinny podlegać zasadniczej weryfikacji powiązanej z funkcją korytarza ekologicznego. Ważnym jest wzmocnienie w parkach krajobrazowych ochrony krajobrazu przed zabudową, a ekosystemów i korytarzy ekologicznych – przed znaczącymi przekształceniami.	Ministerstwo Środowiska, urzędy marszałkowskie	Przygotowanie nowelizacji ustawy o ochronie przyrody zawierającej zrewidowane cele i zadania dla parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.
D.III.2.	Aktualizacja lokalizacji korytarzy ekologicznych	Wyznaczona dotychczas sieć korytarzy ekologicznych jest niekompletna, nie	Generalna Dyrekcja Ochrony	Wytyczenie systemu korytarzy ekologicznych

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	wraz z określeniem zasad gospodarowania i zarządzania.	uwzględnia w stopniu wystarczającym potrzeb migracyjnych wielu gatunków roślin i zwierząt. Ponadto, nie jest wystarczająco szczegółowa. Powyższe, oraz brak umocowania w prawie polskim uniemożliwia pełne uwzględnienie korytarzy ekologicznych w studiach planistycznych, jak również procedurach ocen oddziaływania na środowisko. Konieczna jest zatem aktualizacja lokalizacji korytarzy ekologicznych, w celu odtwarzania lądowych i wodnych powiązań ekologicznych pomiędzy obszarami chronionymi i siedliskami chronionych roślin i zwierząt oraz ich umocowanie w strategiach i planach zagospodarowania przestrzennego.	Środowiska Ministerstwo Środowiska	wraz z określeniem systemu zarządzania i gospodarowania. Nowelizacja ustawy o ochronie przyrody z uwzględnieniem zasad gospodarowania i zarządzania korytarzami ekologicznymi.
D.III.3	Zapewnienie spójnego systemu zarządzania obszarami chronionymi w Polsce.	System zarządzania obszarami chronionymi w Polsce, powierzony różnym instytucjom, głównie regionalnym dyrekcjom ochrony środowiska, wymaga integracji z krajowymi formami ochrony przyrody pod względem spójności instrumentów zarządzania, uporządkowania zakresu pojęciowego, czytelności podziału kompetencji, uruchomienia działań inwentaryzacyjnych, ochronnych, systemu monitorowania i kontroli, gromadzenia informacji niezbędnej do raportowania, uruchomienia przepływów informacji i komunikowania się na różnych szczeblach, w tym np. z właścicielami gruntów, uruchomienia doradztwa przyrodniczego, promocji itd. Należy doprecyzować zasady funkcjonowania systemu zarządzania i określić potrzeby kadrowe.	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, urzędy marszałkowskie, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, urzędy morskie	Wdrożenie spójnego systemu zarządzania obszarami chronionymi w Polsce.
D.III.4	Wprowadzenie w życie poprawiających bezpieczeństwo rozwiązań w organizacji ruchu na odcinkach dróg bezpośredniego i znaczącego zagrożenia dla migrujących gatunków zwierząt.	Szlaki komunikacyjne stanowią istotne zagrożenie dla migrujących gatunków zwierząt. W związku z powyższym istnieje potrzeba dokonania przeglądu przebiegu dróg w celu weryfikacji istniejących i wyznaczenia nowopowstałych „wrażliwych” odcinków, na których wprowadzone zostaną stosowne oznakowania i ograniczenia prędkości pojazdów lub inne zabezpieczenia mające na celu poprawę bezpieczeństwa, zarówno dla zwierząt, jak i dla użytkowników dróg.	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju	Długość dróg (w km), na których wprowadzono ww. rozwiązania.

D.IV. Objęcie ochroną obszarową terenów o wysokich walorach przyrodniczych

Docelowo, wszystkie najcenniejsze fragmenty polskiej przyrody, w sposób reprezentatywny do ich zróżnicowania, powinny być chronione w granicach wyznaczonych obszarów chronionych. Do priorytetowych zadań w tym zakresie należy m.in.: powołanie Turnickiego PN, Jurajskiego PN, Mazurskiego PN oraz powiększenie Białowieskiego PN, Karkonoskiego PN, Babogórskiego PN i PN Borów Tucholskich. Należy też rozważyć powołanie PN Doliny Dolnej Odry lub w inny sposób zapewnić adekwatną (o wyższym stopniu ochrony niż parki krajobrazowe) ochronę przyrody na odcinku doliny Odry, który po zachodniej stronie granicy chroniony jest w ramach Nationalpark Unteres Odertal. Istnieje również potrzeba zapewnienia reprezentatywnej ochrony obszarów o znacznych walorach

przyrodniczych i krajobrazowych poprzez uzupełnienie innych form ochrony przyrody. Istnieje również potrzeba rewizji granic obszarów Natura 2000, np. obszaru ochrony siedliskowej PLH220032 Zatoka Pucka i Półwysep Helski.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
D.IV.1.	Powołanie nowych i powiększenie powierzchni istniejących Parków Narodowych.	Zgodnie celami Aichi do 2020 roku 17 % lądu i wód śródlądowych oraz 10 % wybrzeży i wód morskich, szczególnie ważnych dla zachowania bioróżnorodności i świadczeń ekosystemów, objętych zostanie ochroną w ramach skutecznie i sprawiedliwie zarządzanych systemów. Teoretycznie wskaźnik ten w Polsce został osiągnięty (sama Natura 2000 to 20% powierzchni kraju, a różne formy ochrony przyrody pokrywają 32,5% powierzchni kraju). Jednakże, w celu osiągnięcia ekologicznej reprezentatywności obszarów chronionych w Polsce istnieje potrzeba m.in. uzupełnienia sieci polskich parków narodowych. o m.in. Turnicki i Mazurski Park Narodowy. Należy również powiększyć kilka istniejących obecnie parków narodowych m.in. Białowiecki, Babiogórski, Borów Tucholskich, Kampinoski. Należy rozważyć zwiększenie reżymu ochronnego polskiej części doliny rzecznej przylegającej do niemieckiego Parku Narodowego Dolnej Odry. Dla umożliwienia realizacji tych celów konieczne jest zniesienie prawa weta organów samorządów lokalnych wobec tworzenia i zmiany granic form ochrony przyrody o znaczeniu krajowym, przy jednoczesnym zapewnieniu rzeczywistych konsultacji i rekompensaty ewentualnych czasowych utrudnień, które mogą z takich decyzji wynikać dla tych gmin (np. związanych z restrukturyzacją).	Ministerstwo Środowiska	Wprowadzenie systemu efektywnych konsultacji społecznych dotyczących tworzenia lub powiększania parków narodowych, a także systemy ewentualnych rekompensat czy promocji gmin parkowych. Wprowadzenie rozwiązań prawnych przywracających suwerenność Sejmu i innych organów szczebla krajowego przy tworzeniu i zmianie granic form ochrony przyrody o znaczeniu krajowym. Powołanie min. jednego nowego i powiększenie min. dwóch istniejących parków narodowych.
D.IV.2.	Uzupełnienie sieci rezerwatów przyrody, tak by zapewniały ekologiczną reprezentatywność	Istnieje potrzeba uzupełnienia sieci rezerwatów przyrody, tak by zapewniała ekologiczną reprezentatywność tj. przyrodnicze zróżnicowanie kraju. Ponadto, rezerваты mogą skutecznie przyczynić się do ochrony obszarów Natura 2000, ponieważ są efektywnym narzędziem wewnętrznego strefowania i w ten sposób przyczyniają się do ochrony większych obszarów.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Zwiększenie o min. 5% liczby rezerwatów przyrody. Wykonanie analizy ekologicznej reprezentowanych rezerwatów i modelowanie uzupełnienia sieci.
D.IV.3.	Objęcie obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych innymi poza rezerwatami przyrody i parkami narodowymi formami ochrony przyrody.	W celu zapewnienia odpowiedniej ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych należy objąć je ochroną poprzez: 1. uzupełnienie sieci parków krajobrazowych, tak by zabezpieczała reprezentatywne i najcenniejsze przykłady różnych typów krajobrazów Polski, 2. uzupełnienie sieci obszarów chronionego krajobrazu, tak by skutecznie i równomiernie w skali kraju	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, urzędy marszałkowskie, gminy	Zwiększenie o 5% powierzchni obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych przez inne niż rezerваты i parki narodowe formy ochrony przyrody.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		<p>zabezpieczala na podstawowym poziomie cenne typy krajobrazów, ekosystemy i funkcjonowanie korytarzy ekologicznych,</p> <p>3. dokończenie tworzenia sieci Natura 2000, w tym utworzenia obszarów ptasich i siedliskowych wypełniających zidentyfikowane luki w reprezentatywnym ujęciu gatunków i siedlisk,</p> <p>4. promowanie tworzenia przez gminy „małych form ochrony przyrody”, w tym użytków ekologicznych w szczególności na podstawie kompleksowych gminnych inwentaryzacji i gminnych systemów ochrony przyrody.</p> <p>5. promocję tworzenia społecznych prywatnych ostoj przyrody.</p>		

D.V. Poznanie stanu i tendencji zmian różnorodności biologicznej, w celu skutecznego zarządzania zasobami

Poznanie stanu i tendencji zmian różnorodności biologicznej jest kluczowe dla zapewnienia jej skutecznej ochrony. Dlatego też istnieje potrzeba wzbogacenia systemu monitoringu środowiskowego o nowe elementy, takie jak ustanowienie i organizacja monitoringu wdrażania planów zadań ochronnych i planów ochrony obszarów chronionych. Kontynuacji wymaga monitoring efektów przyrodniczych Programu rolnośrodowiskowego. Ponadto funkcjonujące systemy monitoringu przyrodniczego obejmującego gatunki i siedliska przyrodnicze wymagają uzupełnienia o opracowanie metodyk monitoringu dla wybranych kolejnych gatunków roślin, zwierząt oraz opracowania założeń do monitoringu grzybów. Istotne jest również rozszerzenie rozmieszczenia stanowisk monitoringowych wybranych gatunków i siedlisk przyrodniczych o brakujące obszary. Zasadne jest również wdrożenie kompleksowego monitoringu gatunków wskaźnikowych, wrażliwych np. na gospodarkę leśną oraz wdrożenie monitoringu przyrodniczego polskich obszarów morskich.

Dla zapewnienia właściwego planowania zagospodarowania przestrzeni, tworzenia reprezentatywnej sieci obszarów chronionych, wykonywania poprawnych ocen oddziaływania na środowisko oraz właściwego stosowania ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, konieczne jest możliwie pełne poznanie zasobów przyrodniczych kraju. Dlatego konieczne jest ukończenie procesu wykonywania inwentaryzacji przyrodniczej wszystkich gmin, a następnie ich stopniowa, regularna aktualizacja.

Koniecznym jest również zapewnienie interoperacyjności i harmonizacji tworzonych baz danych zgodnie z zasadami INSPIRE, umożliwiając wspólne korzystanie z nich przez wiele aplikacji i użytkowników.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
D.V.1.	Ustanowienia i organizacji monitoringu wdrażania planów zadań ochronnych i planów ochrony obszarów chronionych.	Ustanowienia i organizacji wymaga monitoring wdrażania planów zadań ochronnych i planów ochrony obszarów chronionych, przekazujący informację o stopniu wdrażania oraz o wpływie na środowisko wdrażanych planów ochrony oraz planów zadań ochronnych w obrębie obszarów objętych ochroną obszarową.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Ministerstwo Środowiska	Opracowanie i realizacja monitoringu wdrażania planów zadań ochronnych i planów ochrony obszarów chronionych.
D.V.2.	Kontynuacja monitorowania efektów wdrażania pakietów rolnośrodowiskowych.	Program rolnośrodowiskowy jest instrumentem finansowym Unii Europejskiej chroniącym różnorodność biologiczną w krajobrazie rolniczym,	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Kontynuacja monitoringu efektów wdrażania pakietów rolno środowiskowych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		dlatego też istotna jest kontynuacja oraz dalszy rozwój systemu monitorowania efektów wdrażania programów rolnośrodowiskowych w kraju.		
D.V.4.	Rozwój monitoringu przyrodniczego w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska, w tym monitoringu gatunków i siedlisk przyrodniczych oraz monitoringu ptaków Polski, a także innych przyrodniczych badań monitoringowych.	Funkcjonujące systemy monitoringu przyrodniczego w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska obejmującego gatunki i siedliska przyrodnicze wymagają uzupełnienia o opracowanie nowych metodyk monitoringu dla wybranych kolejnych gatunków roślin, zwierząt oraz opracowania założeń do monitoringu grzybów. Istotne jest również rozszerzenie rozmieszczenia stanowisk monitoringowych wybranych gatunków i siedlisk przyrodniczych o brakujące obszary. Zasadne jest również wdrożenie monitoringu przyrodniczego polskich obszarów morskich.	Ministerstwo Środowiska Główny Inspektorat Ochrony Środowiska	Zwiększenie liczby monitorowanych gatunków roślin.
D.V.5.	Kontynuacja badań dotyczących oceny wpływu organizmów zmodyfikowanych genetycznie (GMO) na rodzime gatunki dzikich roślin i zwierząt, rodzime gatunki roślin uprawnych i rodzime rasy zwierząt hodowlanych oraz ekosystemy.	Ze względu na rosnące zainteresowanie wprowadzaniem roślin GMO do upraw rolnych ważna jest ocena wpływu organizmów zmodyfikowanych genetycznie (GMO) na rodzime gatunki dzikich roślin i zwierząt, rodzime gatunki roślin uprawnych i rodzime rasy zwierząt hodowlanych oraz ekosystemy.	Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Instytut Zootechniki PIB	Publikacja i rozpowszechnienie wyników badań dotyczących oceny wpływu organizmów (GMO) na rodzime gatunki dzikich roślin i zwierząt, rodzime gatunki roślin uprawnych i rodzime rasy zwierząt hodowlanych oraz ekosystemy.
D.V.6.	Zapewnienie pełnej i aktualnej inwentaryzacji przyrodniczej kraju.	Dla zapewnienia właściwego planowania zagospodarowania przestrzeni, tworzenia reprezentatywnej sieci obszarów chronionych, wykonywania poprawnych ocen oddziaływania na środowisko oraz właściwego stosowania ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, konieczne jest możliwie pełne poznanie zasobów przyrodniczych kraju. Dlatego konieczne jest ukończenie procesu wykonywania inwentaryzacji przyrodniczej wszystkich gmin, a następnie ich stopniowa, regularna aktualizacja.	regionalne dyrekcje ochrony środowiska, urzędy marszałkowskie, gminy	Procent gmin z aktualną inwentaryzacją przyrodniczą oraz jakość tych opracowań (zmiana stanu w kolejnych latach).

Cel strategiczny E:

Utrzymanie i odbudowa ekosystemów oraz ich funkcji

Kwestia utrzymania i odbudowy funkcji ekosystemów jest nowym priorytetem Unijnej Strategii 2020, który ma obejmować przestrzeń całego kraju i bazować na ocenie stanu usług ekosystemowych (pożytków wynikających z funkcji pełnionych przez ekosystemy), opracowaniu systemu wartościowania usług ekosystemowych oraz wpisaniu tych wartości do strategii rozwoju, systemu planowania, krajowych systemów rachunkowości i sprawozdawczości. Różnorodność biologiczna uzyska dzięki temu status czynnika rozwojowego w programach rozwoju kraju i będzie bardziej skutecznie dostrzegana przez polityków. Włączenie elementu ochrony różnorodności biologicznej do krajowych procesów decyzyjnych pozwoli na właściwą ocenę stopnia ew. utraty bioróżnorodności, zastosowanie

kompromisowych rozwiązań oraz poprawienie koordynacji działań między poszczególnymi ministerstwami i szczeblami administracji.

E.I. Nadanie ekosystemom wartości społeczno-ekonomicznej

Państwa członkowskie są zobowiązane, we współpracy z Komisją Europejską, do identyfikacji i oceny stanu ekosystemów i ich funkcji na terytorium swojego kraju, do oceny wartości gospodarczej tych funkcji, jak również do podjęcia działań wspierających włączenie wycenionych wartości do systemów rachunkowości i sprawozdawczości na poziomie unijnym i krajowym do roku 2020.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
E.I.1.	Identyfikacja i ocena stanu ekosystemów oraz ich funkcji na terytorium Polski.	Zebranie i zestawienie informacji na temat występowania ekosystemów, ich stanu zachowania jak również ich funkcji oraz wartości tych usług są niezbędne do realizacji kolejnego celu jakim jest skuteczne wdrażanie zielonej infrastruktury.	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Opracowanie krajowego katalogu ekosystemów i świadczeń ekosystemów, w zgodności ze standardami UE.
E.I.2.	Opracowanie metodyki wyceny wartości świadczeń ekosystemów.		Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Finansów	Opracowanie krajowych zasad oceny wartości gospodarczej świadczeń ekosystemów w zgodności ze standardami UE.
E.I.3.	Podjęcie prac nad sposobami włączenia wartości gospodarczej świadczeń ekosystemów do systemów rachunkowości i sprawozdawczości na poziomie krajowym.		Ministerstwo Finansów	Opracowanie krajowych zasad włączenia wartości gospodarczej świadczeń ekosystemów do krajowego systemu rachunkowości i sprawozdawczości, w zgodności ze standardami UE.

E.II. Wdrożenie zielonej infrastruktury jako narzędzia pozwalającego na utrzymanie i wzmocnienie istniejących ekosystemów oraz ich usług

W świetle unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r. (USORB) istnieje potrzeba dokonania przeglądu dostosowania krajowych systemów planowania przestrzennego do potrzeb ochrony różnorodności biologicznej, określenia problemów i opracowania zaleceń. Ustanowienie zielonej infrastruktury jako elementu planowania przestrzennego ma na celu wzmocnienie działań planistycznych na rzecz rozwoju kraju, regionów, powiatów gmin i miast, z uwzględnieniem racjonalnego użytkowania przestrzeni i środowiska oraz zapewnienia warunków rozwoju społecznego i gospodarczego. Jest również zgodne z celem planowania przestrzennego, jakim jest racjonalne przekształcanie i zagospodarowywanie struktur przestrzennych z uwzględnieniem uwarunkowań przyrodniczych. Jednocześnie, przy maksymalnej integracji zielonej infrastruktury z istniejącym systemem ochrony przyrody, zwłaszcza z obszarami chronionego krajobrazu, które z założenia pełnią funkcje ekologicznej łączności przestrzennej, możliwe jest wzmocnienie systemu ochrony przyrody w naszym kraju.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
E.II.1.	Opracowanie krajowych wytycznych umożliwiających nadanie zielonej infrastrukturze statusu standardowego elementu planowania przestrzennego i rozwoju terytorialnego.	Tworzenie zielonej infrastruktury wymaga przyjęcia zintegrowanego podejścia do gospodarki gruntami, poprzez planowanie przestrzenne na poziomie strategicznym, które umożliwia prześledzenie na dużym obszarze geograficznym interakcji przestrzennych między użytkowymi w różny sposób gruntami. W skali lokalnej zielona infrastruktura może	Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju	Adekwatność i kompletność znowelizowanych aktów prawnych, uwzględniających nadanie zielonej infrastrukturze statusu standardowego elementu planowania przestrzennego

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
E.II.2.	Włączenie zielonej infrastruktury do prac planistycznych na poziomie lokalnym.	zmniejszyć ryzyko związane z klęskami żywiołowymi i prowadzić do uzyskania licznych korzyści, jeśli chodzi o innowacyjne koncepcje zarządzania ryzykiem, dostosowanie o zagrożeń związanych ze zmianą klimatu, zagwarantowanie trwałych źródeł utrzymania i wspieranie ekologicznego wzrostu gospodarczego. Rozwiązania w zakresie zielonej infrastruktury w środowisku miejskim, są źródłem korzyści związanych ze zdrowiem mieszkańców, takich jak czyste powietrze i lepsza jakość wody.	urzędy marszałkowskie	i rozwoju terytorialnego. 1. Liczba województw, które w strategiach rozwoju województw uwzględniły tworzenie i zachowanie zielonej infrastruktury. 2. Liczba Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (SUiKZP) oraz Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego (MPZP) uwzględniających zieloną infrastrukturę jako element przestrzeni.

E.III. Odbudowa zdegradowanych ekosystemów i ich usług

Celem nadrzędnym unijnej strategii (USORB) na lata 2014-2020 jest powstrzymanie procesów utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemów w krajach Unii Europejskiej do 2020 r., przyspieszenie przejścia na proekologiczną gospodarkę efektywnie wykorzystującą zasoby naturalne oraz odtworzenie co najmniej 15% zdegradowanych ekosystemów.

Komisja Europejska zobowiązała się również do opracowania założeń nowej inicjatywy, określonej jako system odszkodowań i kompensacji przyrodniczej (biodiversity offset), w celu unikania strat netto w ekosystemach. Ocena tej inicjatywy będzie przedmiotem dalszych prac Rady UE. Polska powinna aktywnie włączyć się w prace na poziomie UE, by pokazać krajową specyfikę i priorytety w tym zakresie.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
E.III.1	Identyfikacja priorytetów odtwarzania zdegradowanych ekosystemów.	Oszacowanie skali problemu degradacji ekosystemów w Polsce, identyfikacja ekosystemów zdegradowanych i narażonych na degradację oraz ustalenie priorytetów ich odtwarzania.	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Opracowanie priorytetów odtwarzania zdegradowanych ekosystemów w kraju.
E.III.2	Opracowanie i wdrożenie programów odtwarzania zdegradowanych ekosystemów oraz ich usług.	Na podstawie identyfikacji ekosystemów zdegradowanych i narażonych na degradację oraz ustalonych priorytetów odtwarzania zostaną opracowane założenia programowe dla wybranych ekosystemów, stanowiące podstawę dalszych działań ukierunkowanych na odtworzenie zdegradowanych ekosystemów i ich usług. Opracowane założenia powinny stać się podstawą przyznawania finansowania projektów zorientowanych na odtwarzanie zdegradowanych ekosystemów.	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Procent odtworzenia zdegradowanych ekosystemów w kraju w wyniku realizacji programów odtwarzania zdegradowanych ekosystemów oraz ich usług.

Cel strategiczny F:**Ograniczenie presji gatunków inwazyjnych i konfliktowych**

Gatunki inwazyjne stwarzają istotne i szybko rosnące zagrożenie dla rodzimej różnorodności biologicznej w Europie i w Polsce. Aby skutecznie zapobiegać ich szkodliwemu oddziaływaniu niezbędne jest posiadanie wiedzy na temat ich biologii oraz wpływu, jaki wywierają na inne gatunki oraz siedliska. Niezbędne jest też dalsze rozpoznawanie ich występowania i doskonalenie metod zwalczania. W tym celu należy m. in. opracować i wdrożyć skuteczny system monitoringu, z uwzględnieniem miejsc szczególnie narażonych na inwazje. Kolejnym etapem jest zbudowanie i wprowadzenie w życie systemu rozwiązań prawno-proceduralnych umożliwiających eliminację gatunków inwazyjnych, z uwzględnieniem racjonalnych priorytetów, zbilansowanych pod względem efektywności kosztowej.

F.I. Poprawa stanu wiedzy na temat gatunków inwazyjnych i konfliktowych w celu przeciwdziałania ich negatywnemu wpływowi na różnorodność biologiczną

Poprawa stanu wiedzy na temat gatunków inwazyjnych i konfliktowych jest niezbędna, aby skutecznie je zwalczać. Obecnie w odniesieniu do wielu gatunków brakuje informacji o ich biologii, występowaniu, rozprzestrzenianiu się i wpływie, jaki wywierają na rodzimą florę i faunę. Niezbędne jest również określenie priorytetów działań, które należy zhierarchizować pod kątem przewidywanej efektywności. Dużym atutem jest istnienie ogólnodostępnej bazy danych „Gatunki obce w Polsce”, utworzonej przez Instytut Ochrony Przyrody PAN, jednak wymaga ona dalszego udoskonalenia i stałej aktualizacji. Kluczowe jest również określenie dróg niezamierzonego wprowadzania inwazyjnych gatunków obcych, potencjalnie szkodliwych w skali kraju i Unii Europejskiej.

Badania prowadzone w ramach tego zadania nie mogą w żadnym wypadku stwarzać zagrożeń kolejnymi inwazjami, ani stanowić powodu opóźnienia czy spowolnienia działań zapobiegawczych, które w przypadku braku odpowiedniej wiedzy należy podejmować w oparciu o zasadę ostrożności.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
F.I.1.	Aktualizacja bazy danych o gatunkach obcych w Polsce oraz stworzenie systemu rejestrowania stwierdzeń tych gatunków.	Skuteczne zwalczanie gatunków inwazyjnych wymaga przede wszystkim poprawy stanu wiedzy o nich. W Polsce istnieje ogólnodostępna baza danych „Gatunki obce w Polsce”, utworzona przez Instytut Ochrony Przyrody PAN. Wymaga ona stałej aktualizacji. Istnieje również potrzeba powstania systemu (najlepiej rozbudowy istniejącej bazy) umożliwiającego rejestrowanie zgłaszanych obserwacji gatunków obcych w ramach prac badawczych i monitoringowych a także przez inne podmioty, takie jak np. parki narodowe, organizacje pozarządowe, czy osoby prywatne.	Instytut Ochrony Przyrody PAN	Wzrost liczby gatunków o dobrym rozpoznaniu aktualnego rozmieszczenia (o 25% do roku 2017 i o 50% do roku 2020)
F.I.2.	Analiza dróg wprowadzania i rozprzestrzeniania się inwazyjnych gatunków obcych na terytorium Polski.	Opracowanie powinno koncentrować się w szczególności na analizie dróg niezamierzonego wprowadzania inwazyjnych gatunków obcych potencjalnie szkodliwych w skali kraju i Unii Europejskiej. Drogi Priorytetowe powinny być określone ze względu na liczbę gatunków lub szkody powodowane przez gatunki przedostające się tymi drogami.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Przygotowanie opracowania dotyczącego analizy dróg niezamierzonego wprowadzania i rozprzestrzeniania się inwazyjnych gatunków obcych na terytorium Polski.

F.II. Ograniczenie presji ze strony gatunków inwazyjnych i konfliktowych poprzez wdrożenie prawodawstwa i systemu ich wykrywania, monitoringu oraz zwalczania

Skuteczne przeciwdziałanie presji ze strony gatunków inwazyjnych i konfliktowych wymaga kompleksowych rozwiązań prawnych, stanowiących podstawę do zapobiegania i wykrywania nowych introdukcji oraz zwalczania ich skutków. Niezbędna jest zmiana prawodawstwa, umożliwiająca skuteczną redukcję liczebności obcych gatunków ze

stanu dzikiego. Należy określić priorytety działań, uwzględniając fakt, że najefektywniejsze jest przeciwdziałanie nowym inwazjom oraz zatrzymanie ich w początkowych stadiach. Niezbędne jest stworzenie i wdrożenie systemu wczesnego ich wykrywania, monitoringu oraz zwalczania. Potrzebne są także skuteczne rozwiązania przeciwdziałające przemytowi, obrotowi i hobbystycznym hodowlom i uprawom obcych, inwazyjnych gatunków oraz niwelujące skutki takich hodowli i upraw.

W przypadku wpisania obcych gatunków inwazyjnych na listę gatunków łownych, należy przyjąć, że właściwym, pożądanym stanem ich populacji, do którego należy dążyć zgodnie z ustawą Prawo łowieckie, jest stan zerowy.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
F.II.1.	Ustalenie i wdrożenie działań ograniczających rozprzestrzenianie się gatunków inwazyjnych.	W celu ograniczenia presji ze strony gatunków inwazyjnych niezbędne jest określenie działań. Plan działań powinien obejmować harmonogram działań i opisywać środki, które zostaną przyjęte w zakresie dróg priorytetowych, aby zapobiec niezamierzonemu wprowadzaniu inwazyjnych gatunków obcych do Polski i Unii Europejskiej oraz ich rozprzestrzenianiu się w środowisku. Plan działania powinien obejmować także środki regulacyjne w celu zmniejszenia zanieczyszczeń towarów i dóbr oraz pojazdów i sprzętu przez inwazyjne gatunki obce, środki regulacyjne zapewniające odpowiednie kontrole na granicach oraz środki międzynarodowej Konwencji o kontroli i zarządzaniu wodami balastowymi oraz osadami ze statków. Wskazane jest również, aby plan działań obejmował opracowanie procedur umożliwiających szybkie powstrzymywanie inwazji po jej wykryciu.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, urzędy morskie	Wdrożenie planu działań dotyczącego priorytetowych dróg niezamierzonego wprowadzania i rozprzestrzeniania się inwazyjnych gatunków obcych na terytorium Polski.
F.II.2.	Ustalenie i wdrożenie planów działań w celu zwalczania wybranych inwazyjnych gatunków obcych oraz opracowanie szczegółowych procedur dalszego postępowania.	Plan działań powinien być sporządzony z uwzględnieniem priorytetów zbilansowanych pod kątem przewidywanej efektywności. Kolejnym krokiem jest opracowanie szczegółowych procedur dalszego postępowania: brak dalszych działań, monitoring, wytepienie, powstrzymywanie ekspansji, ograniczanie liczebności inwazyjnych gatunków obcych, stwarzających największe zagrożenie, które występują już w naszym kraju.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	1. Utworzenie opracowania zawierającego listy priorytetowe działań oraz opracowanie szczegółowych procedur dalszego postępowania w celu zwalczania inwazyjnych gatunków obcych. 2. Wdrożenie działań w celu zwalczania inwazyjnych gatunków obcych. 3. Opracowanie planów działań dla co najmniej 30 obcych gatunków inwazyjnych.
F.II.3	Stworzenie systemu monitoringu inwazyjnych gatunków obcych.	Skuteczne zwalczanie inwazyjnych gatunków obcych wymaga rzetelnych informacji na temat ich występowania. Istnieje potrzeba stworzenia systemu monitoringu ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o szczególnej podatności na inwazję, takich jak: okolice przejść granicznych, lotnisk i portów, obszary przylegające do ogrodów botanicznych i zoologicznych, ferm hodowlanych, stawów rybnych,	Główny Inspektorat Ochrony Środowiska	Utworzenie monitoringu inwazyjnych gatunków obcych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		transgraniczne ciekły wodne. System monitoringu powinien być również wsparty poprzez obowiązek zgłaszania przypadków występowania gatunków obcych stwierdzonych w ramach realizacji zadań Państwowego Monitoringu Środowiska oraz w ramach innych prac monitoringowych, badawczych lub inwentaryzacyjnych. Obowiązek taki można wprowadzić np. jako warunek uzyskania finansowania działania.		
F.II.4.	Zmiana prawodawstwa umożliwiająca skuteczną redukcję liczebności obcych gatunków inwazyjnych.	Istnieje potrzeba przeprowadzenia analizy istniejących przepisów prawnych tak, aby umożliwiły one skuteczne eliminowanie obcych gatunków inwazyjnych poprzez ich usuwanie lub pozyskiwanie ze stanu dzikiego.	Ministerstwo Środowiska	Wprowadzenie stosownych zmian w ustawodawstwie w celu zmniejszenia liczebności lub zahamowania rozprzestrzeniania się gatunków inwazyjnych w środowisku.
F.II.5.	Stworzenie systemu azyli dla niechcianych zwierząt gatunków obcych jako alternatywy dla uwolnienia do środowiska i zapewnienie ich finansowania.	Jednym ze źródeł introdukcji gatunków obcych w naszym kraju jest wypuszczanie na wolność hodowlanych zwierząt domowych (np. powszechnie hodowanego zółwia czerwonołuskiego) przez ich właścicieli. Mimo, że zgodnie z przepisami ustawy o ochronie przyrody, wykroczenie to podlega karze aresztu albo grzywny, w praktyce przepis ten nie jest jednak egzekwowany. Oprócz braku świadomości o nielegalności i szkodliwości takich działań przyczyną tego, że zwierzęta są wypuszczane jest brak alternatywy na pozbycie się niechcianego zwierzęcia w humanitarny sposób. Nie ma w Polsce azyli, do których zwierzęta takie można oddać, a ogrody i sklepy zoologiczne przyjmują je bardzo niechętnie z braku miejsca, bądź z obawy czy pochodzenie oddawanego zwierzęcia jest legalne i czy jest ono wolne od chorób i pasożytów. Konieczne jest więc stworzenie hodowcom możliwości humanitarnego pozbywania się niechcianych zwierząt, na przykład poprzez tworzenie odpowiednich azyli, obchodzących się z okazami z należyтым uwzględnieniem dobrostanu zwierząt. Rozwiązanie to powinno być spójne z rozwiązaniami stworzonymi dla nielegalnie przetrzymywanych i przejętych przez organy ścigania okazów gatunków podlegających przepisom CITES.	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, regionalne dyrekcje ochrony środowiska	Funkcjonujący system azyli (minimum 5 na terenie całego kraju) wraz z zapewnionym finansowaniem ich trwałego działania. Liczba zwierząt przekazana do azyli.
F.II.6	Prowadzenie skutecznych kontroli urzędowych na granicach, w celu zapobiegania zamierzonemu wprowadzaniu inwazyjnych gatunków	Wymóg prowadzenia kontroli urzędowych wprowadzanych do Unii Europejskiej zwierząt i roślin, zawarty jest w projekcie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego „w sprawie zapobiegania wprowadzaniu i rozprzestrzenianiu się inwazyjnych gatunków obcych i zarządzania nimi”. W Polsce istnieją zapisy prawne zabraniające sprowadzania,	Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	Ustanowienie nowych procedur kontroli gatunków inwazyjnych przywożonych do Polski.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	obcych.	przetrzymania, prowadzenia hodowli, rozmnażania, oferowania do sprzedaży i zbywania obcych gatunków inwazyjnych bez zezwolenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska lub Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Z kolei działania służb granicznych i celnych w zakresie inwazyjnych gatunków obcych koncentrują się przede wszystkim na zwalczaniu nielegalnego przywozu zagrożonych gatunków objętych zakazem handlu w ramach Konwencji Waszyngtońskiej (CITES), wśród których niewiele jest gatunków inwazyjnych. Służby graniczne i celne powinny być zaangażowane w egzekwowanie prawa dotyczącego wszystkich gatunków inwazyjnych.		

Cel strategiczny G:

Ograniczenie i łagodzenie skutków zmian klimatycznych

Zachodzące zmiany klimatyczne wpływają na środowisko mając bezpośredni wpływ również na życie ludzi. Do zmian klimatycznych należy się przygotować oraz możliwie najefektywniej podejmować działania mające na celu zmniejszenie presji zmian klimatu na środowisko naturalne. Wpływ zmian klimatu na różnorodność biologiczną dotyczy nie tylko poszczególnych gatunków, ale także całych ekosystemów. Zmiany klimatu będą wiązały się ze zwiększoną presją czynników stresogennych, co może skutkować naruszeniem dotychczasowych zależności między gatunkami i wpływać destabilizująco na ekosystemy.

W celu ograniczenia i łagodzenia skutków zmian klimatycznych należy w pierwszej kolejności zbadać wpływ zmieniających się czynników klimatotwórczych na ekosystemy, a następnie, na podstawie zebranej wiedzy opracować i podjąć działania minimalizujące ich negatywny wpływ.

G.I. Określenie wpływu zmian klimatu na ekosystemy

W celu przygotowania się do przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych należy ocenić wpływ zmian klimatu na ekosystemy poprzez opracowanie i zastosowanie odpowiednich technik badawczych, pozwalających stwierdzić i sparametryzować wpływ zmian klimatu na różnorodność biologiczną. Wypracowane wskaźniki umożliwią w sposób jednoznaczny określić poziom wpływu zmian klimatycznych dla poszczególnych typów środowisk w skali kraju. Będą również podstawą do opracowania zintegrowanego systemu monitoringu zmian klimatycznych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
G.I.1.	Opracowanie wskaźników wpływu zmian klimatu na ekosystemy.	Opracowanie wskaźników wpływu zmian klimatu na ekosystemy będzie punktem wyjścia do opracowania systemu monitoringu zmian klimatycznych. Wskaźniki umożliwią określenie poziomu wpływu zmian klimatycznych dla poszczególnych ekosystemów w skali kraju. Będzie to możliwe poprzez przeprowadzenie odpowiednich badań na obszarach szczególnie wrażliwych na zmiany klimatu w tym na terenach podmokłych, w rejonach górskich (szczególnie regiel górny), w dolinach rzek i na wybrzeżu.	Ministerstwo Środowiska, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska	Opracowanie wskaźników oddziaływania zmian klimatu na ekosystemy.
G.I.2.	Utworzenie i	Wysoka różnorodność biologiczna ma z	Ministerstwo	Utworzenie i

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
	zintegrowanie monitoringu efektów zmian klimatycznych z Państwowym Monitorowaniem Środowiska.	jednej strony kluczowe znaczenie dla łagodzenia skutków zmian klimatu i przystosowania się do niego ekosystemów. W celu odpowiedniego przygotowania się do przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych należy ocenić wpływ zmian klimatu na ekosystemy poprzez opracowanie i zastosowanie odpowiednich technik badawczych pozwalających stwierdzić i ocenić wpływ zmian klimatu na różnorodność biologiczną. Istotne jest stworzenie spójnego krajowego systemu monitoringu efektów zmian klimatycznych zintegrowanego z Państwowym Monitorowaniem Środowiska.	Środowiska	funkcjonowanie krajowego monitoringu wpływu zmian klimatycznych na różnorodność biologiczną.

G.II. Zmniejszenie wrażliwości ekosystemów na spodziewane czynniki związane ze zmianami klimatu

Wysoka różnorodność biologiczna ma kluczowe znaczenie dla łagodzenia przyrodniczych skutków zmian klimatu. Minimalizacja wpływu zmian klimatycznych na ekosystemy pozwoli na ich zachowanie, jak również wpłynie na złagodzenie wpływu zmieniającego się klimatu na różne sfery działalności człowieka, w tym m.in. leśnictwo, rolnictwo, osadnictwo. W tym celu należy opracować listę priorytetowych działań, zmniejszających ryzyko wpływu zmian klimatycznych na ekosystemy. Zadania te będą również pomocne w opracowywaniu planów adaptacji do zmian klimatycznych. Na szczególną uwagę przy określaniu działań minimalizujących zasługuje kwestia zachowania obszarów podmokłych.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
G.II.1.	Ustalenie priorytetowych działań zmniejszających ryzyko wpływu zmian klimatycznych na ekosystemy z uwzględnieniem potrzeby poprawy retencji wodnej na obszarach podmokłych.	Zmiany klimatyczne mogą stać się najpoważniejszym zagrożeniem dla przetrwania różnorodności biologicznej. W celu minimalizacji niekorzystnego wpływu zmian klimatycznych na różnorodność biologiczną konieczne będzie ustalenie priorytetów działań w oparciu o ocenę wrażliwości ekosystemów i poszczególnych gatunków. Działania te, ujęte w formie katalogowej, powinny zostać przedstawione w rozbiciu na poszczególne bloki tematyczne, ze wskazaniem celów wdrożenia poszczególnych działań, przewidywalnego rezultatu, kosztów realizacji oraz źródeł weryfikacji skuteczności podjętych działań.	Ministerstwo Środowiska	Opracowanie priorytetowych działań zmniejszających ryzyko wpływu zmian klimatycznych na ekosystemy.
G.II.2.	Opracowanie wojewódzkich planów adaptacji do zmian klimatycznych.	Dla obszarów, które charakteryzują się wysokimi wartościami przyrodniczymi, a równocześnie są miejscem występowania ekosystemów wrażliwych na zmiany klimatyczne, należy opracować konkretne działania adaptacyjne uwzględniające większą wrażliwość ekosystemów na zmiany klimatyczne. Plany te mogą obejmować pojedynczy obszar chroniony bądź zespół blisko siebie położonych Parków Narodowych, rezerwatów, obszarów Natura 2000 lub innych terenów. Możliwe jest również opracowywanie niniejszych planów	Ministerstwo Środowiska, urzędy wojewódzkie	Opracowanie wojewódzkich planów adaptacji do zmian klimatycznych w każdym województwie.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		z uwzględnieniem podziału fizyczno-geograficznego bądź administracyjnego kraju. Plany te powinny być uwzględniane w strategiach oraz innych dokumentach planistycznych obowiązujących na tych terenach.		
G.II.3.	Analiza wraz z opracowaniem cyfrowej bazy danych obszarów, na których z punktu widzenia ochrony przyrody, celów środowiskowych RDW, minimalizacji ryzyka powodziowego i przeciwdziałania skutkom suszy, okresowe wylewy wód powinny być utrzymane lub przywrócone.	Ochrona różnorodności biologicznej i adaptacja do zmian klimatu, jako zagadnienia horyzontalne nie powinny być rozpatrywane w oderwaniu od krajowych przedsięwzięć programowych czy planistycznych. Dlatego też opracowanie ogólnopolskiego projektu mającego na celu wskazanie obszarów, na których okresowe zalewy powinny być z powodów środowiskowych utrzymane, będzie miało ściśle powiązanie z planami zarządzania ryzykiem powodziowym oraz z planami przeciwdziałania skutkom suszy.	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej	Opracowanie ogólnokrajowego programu renaturalizacji rzek ze wskazaniem metod ochrony przeciwpowodziowej przyjaznych dla przyrody.

Cel strategiczny H:

Ochrona różnorodności biologicznej poprzez rozwój współpracy międzynarodowej

Skuteczna ochrona różnorodności biologicznej realizowana przez Polskę wymaga działań nie tylko w kraju, ale również poza jego granicami. Mogą być one realizowane na zasadzie współpracy transgranicznej lub poprzez uczestnictwo w różnych gremiach i forach międzynarodowych, a także programach badawczych i ochronnych, mających wpływ na ochronę przyrody w skali europejskiej i globalnej.

Działania podejmowane w Polsce lub przez obywateli Polski wpływają na różnorodność biologiczną w krajach ościennych, ale również położonych dalej, m.in. poprzez kreowanie popytu na różnego rodzaju dobra konsumpcyjne.

H.I. Wsparcie ochrony różnorodności biologicznej poprzez zwiększenie udziału Polski w działaniach na forum międzynarodowym

Rozwinięcie współpracy międzynarodowej w skali regionalnej i globalnej na rzecz ochrony i zrównoważonego użytkowania zasobów różnorodności biologicznej wymaga wzmocnienia międzynarodowej roli Polski w działaniach na rzecz ochrony światowego dziedzictwa przyrody oraz jej roli w instytucjach międzynarodowych zajmujących się ochroną i zrównoważonym użytkowaniem różnorodności biologicznej. Aktywność Polski jako uczestnika prowadzonych na forum międzynarodowym działań w tym zakresie wyrażać się powinna między innymi poprzez większe zaangażowanie ekspertów z Polski w prace instytucji międzynarodowych. Wskazane jest także inicjowanie, prowadzenie lub wspieranie badań naukowych oraz działań ochronnych w innych krajach o słabszej gospodarce i wysokiej różnorodności biologicznej – w szczególności tych, z których zasobów przyrodniczych Polska korzysta. Bardzo istotne jest również zacieśnienie współpracy transgranicznej (zarówno w celu poprawy różnorodności biologicznej w Polsce, jak i krajach ościennych), jak i kształtowanie postaw konsumenckich w zakresie produktów, których pozyskanie ma wpływ na różnorodność biologiczną w innych krajach.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
H.I.1	Implementacja i egzekwowanie przepisów dot. regulacji handlu egzotycznym drewnem.	Zapotrzebowanie na egzotyczne drewno, ale też papier i niektóre artykuły spożywcze (w tym zawierające olej palmowy) powodują, że konsumpcja w Polsce ma negatywny wpływ na różnorodność biologiczną w lasach tropikalnych. Pośrednio w pływa to też na krajowe gatunki, poprzez zmiany na zimowiskach niektórych ptaków. Wpływ ten może być ograniczony m.in. przez pełną implementację rozporządzenia UE w sprawie drewna (995/2010).	Ministerstwo Środowiska	Pełna implementacja rozporządzenia UE nr 995/2010.
H.I.2	Utworzenie lub większe zaangażowanie w międzynarodowych grupach roboczych dla opracowania planu działań ochrony i zarządzania transgranicznymi populacjami gatunków chronionych.	Zadania ma na celu dokładną diagnozę potrzeb, co do funkcjonowania międzynarodowych grup eksperckich zajmujących się transgranicznymi populacjami gatunków chronionych. Obecnie funkcjonuje m.in. polsko-słowackiego zespół ekspertów do spraw ochrony dużych drapieżników.	Ministerstwo Środowiska	Wykonanie analizy potrzeb i w razie uzasadnionej potrzeby tworzenie stosownych grup.
H.I.3	Koordinacja prac związanych z wdrożeniem Protokołu z Nagoja.	Skuteczne wdrożenie Protokołu z Nagoja wymaga powołania osób lub zespołu osób odpowiedzialnych za monitorowanie i raportowanie tego procesu oraz współpracy przy przygotowywaniu dokumentów i aktów prawnych tego dotyczących.	Ministerstwo Środowiska	Utworzenie komórki odpowiedzialnej za wdrożenie Protokołu z Nagoja.
H.I.4	Uzupełnienie członkostwa Polski w istotnych porozumieniach i organizacjach międzynarodowych.	Polska jest jednym z nielicznych państw Europejskich, których żadna z agencji rządowych nie jest członkiem IUCN, w którego tworzeniu uczestniczyła. Podobnie – jako jedno z nielicznych państw zasięgu porozumień nie należy do Porozumienia o ochronie afrykańsko-euroazjatyckich wędrownych ptaków (AEWA).	Ministerstwo Środowiska, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	Przynajmniej jeden z organów państwowych (np. GDOŚ) staje się członkiem IUCN. Przystąpienie Polski do AEWA.
H.I.5	Wspieranie badań i działań ochronnych poza granicami Polski.	Wskazane jest inicjowanie, prowadzenie lub wspieranie badań naukowych oraz działań ochronnych w innych krajach o słabszej gospodarce i wysokiej różnorodności biologicznej – w szczególności tych, z których zasobów przyrodniczych Polska korzysta. Polska Powinna zarezerwować środki (w budżecie, a co najmniej w NFOŚiGW), na coroczne wspieranie wybranych działań (np. poprzez dobrowolne wpłaty w ramach konwencji – np. na różne programy CITES, fundusz małych grantów EUROBATS). W ramach środków przeznaczanych przez Ministerstwo Sprawa Zagranicznych na wspieranie projektów zagranicznych powinny znaleźć się także cele ochrony różnorodności biologicznej. NFOŚiGW może stworzyć program małych grantów na wspieranie projektów realizowanych w partnerstwie z podmiotami zagranicznymi, dotyczących działań z zakresu ochrony przyrody wykraczających	Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Środowiska, NFOŚiGW	Liczba wspartych programów i działań. Liczba przeznaczonych środków. Utworzony i realizowany program małych grantów na działania międzynarodowe.

Nr	Zadanie	Opis	Instytucja odpowiedzialna	Wskaźnik
		zakresem poza granice Polski.		

Cele operacyjne programu przyporządkowane celom Aichi

CELE AICHI	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
CELE OPERACYJNE PROGRAMU																				
A I																			+	
A II																			+	
A III	+																			
B I			+		+		+	+					+					+		+
B II			+		+		+													+
B III						+	+													
B IV																				
B V																				
B VI																				
C I		+			+												+			
C II				+	+						+									
C III					+							+								
C IV				+			+													
D I	+																			
D II			+																	+
D III											+			+	+					
D IV											+	+			+					
D V																			+	
E I		+																		
E II		+																		
E III															+					
F I									+											
F II									+											
G I																			+	
G II	+	+																		
H I																+				

Cele operacyjne programu przyporządkowane celom Strategii UE ochrony różnorodności biologicznej do 2020 r. (USORB).

CELE USORB	USORB 1	USORB 2	USORB 3	USORB 4	USORB 5	USORB 6
CELE OPERACYJNE PROGRAMU						
A I	+					
A II	+					
A III	+					
B I			+			
B II			+			
B III				+		
B IV						
B V						
B VI						
C I	+					
C II	+					
C III	+					
C IV				+		
D I	+					
D II	+					
D III	+					
D IV	+					
D V		+				
E I		+				
E II		+				
E III		+				
F I					+	
F II					+	
G I		+				
G II		+				
H I						+

IX. Indeks skrótów stosowanych w Programie:

ASCOBANS	Porozumienie o ochronie małych waleni Bałtyku i Morza Północnego (<i>Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Sea</i>)
AEWA	Porozumienie o ochronie afrykańsko-euroazjatyckich wędrownych ptaków (<i>Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds</i>)
ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
CBD	Konwencja o różnorodności biologicznej (<i>Convention on Biological Diversity</i>)
CHM	System Wymiany Informacji o Różnorodności Biologicznej (<i>Clearing House Mechanism</i>)
CITES	Konwencja Waszyngtońska, Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (<i>Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora</i>)
EUROBATS	Porozumienie o ochronie nietoperzy w Europie (<i>Agreement on the Conservation of Populations of European Bats</i>)
GDOŚ	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
GIOŚ	Główny Inspektorat Ochrony Środowiska
GMO	Organizmy Modyfikowane Genetycznie (<i>Genetically Modified Organisms</i>)
IHAR	Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin
INSPIRE	Infrastruktura Informacji Przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (IN frastructure for SP atial IN fo R mation in EU rope)
IUCN	Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (<i>International Union for Conservation of Nature</i>)
ICRW	Międzynarodowa Konwencja o uregulowaniu połowów wielorybów (<i>International Convention for the Regulation of Whaling</i>)
KDPR	Kodeks Dobrych Praktyk Rolniczych
LIFE+	Instrument finansowy LIFE+
NFOŚiGW	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
PAN	Polska Akademia Nauk
PROP	Państwowa Rada Ochrony Przyrody
PROW	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
Samorządy	jednostki samorządu terytorialnego
UE	Unia Europejska